

TÁRSADALOM

16/2020

Tömeges események egészségügye: sokaságot vonzó vallási és sportesemények közegészségügyi vonatkozásai

Ziad A. Memish – Robert Steffen – Paul White – Osman Dar – Esam I. Azhar – Avinash Sharma – Alimuddin Zumla: Mass gathering medicine: public health issues arising from mass gathering religious and sporting events

The Lancet, 2019. május 18. 2073–2084. p.

URL: [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(19\)30501-X.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(19)30501-X.pdf)

A tömegeket megmozgató események egészségügyi vonatkozásainak tisztázására az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 2014-ben terelte szervezett keretek közé a világ illetékes szakembereinek munkáját. Bár a tömegrendezvények és a világot fenyegető járványok összefüggéseiről az ezredforduló óta zajlottak eszmecserek, a formalizált együttműködéshez a kezdőlökést a 2009. évi mekkai zarándoklat (Haddzs) adta, amely történetesen a világjárvánnyá minősített H1N1 influenza terjedése idején zajlott.¹ A WHO egészségügyi minisztereinek fóruma 2014-ben önálló diszciplínaként határozta meg a szakágot, és gondozására felállított egy Együttműködési Központot (élén Ziad Memish). A tanulmány a formalizált együttműködés főbb eredményeinek és tanulságainak visszatekintő összegzését nyújtja; a szerzők a kép teljessége kedvéért szemrevételezték a 2012 és 2019 januárja között keletkezett szakirodalmat, online híradásokat.

A tömegrendezvényeket a WHO olyan tervezett vagy spontán eseményekként határozza meg, ahol a nagyszámú résztvevő megjelenése fokozottan igénybe

veheti a helyszíneként szolgáló térség vagy ország egészségügyi forrásait, túlzott terhelésnek teheti ki a közegészségügyi kapacitásokat. Ugyanakkor az ilyen tömegeket vonzó események (mint az olimpiák, zarándoklatok, kulturális fesztiválok) kedvező hatással is járhatnak, amennyiben lezajlásuk után megerősödhet az érintett közegészségügyi rendszer, bővíthetnek a résztvevők higiéniai ismeretei. A WHO szerepe a tanácsadás és technikai segítségnyújtás.

A nagyszabású rendezvények egészségügyi kockázatait a világszervezet a fertőző betegségek esetleges terjedésében jelöli meg, a vízzel és higiéniával kapcsolatos rendellenességek előfordulásában, a nem fertőző betegségek eseteinek súlyosbodásában – s megemlíti a torlódásokkal, pánikkal, balesetekkel, az alkoholfogyasztással összefüggő veszélyforrásokat is. A tanulmány röviden ismerteti a világ 2013 és 2018 közötti legjelentősebb tömeges eseményeinek tanulságait.

A Gangesz mellett, valamint további három szent folyó partjain háromévente váltakozva megtartott hindu zarándoklat, a Kumbh Mela a Földnek a legtöbb embert vonzó eseménysorozata: alkalmanként két hónapon keresztül a világ minden részéről 120 milliónál több résztvevő keresi fel. A sátorvárosokkal, ideiglenes vízvezetékekkel és illemhelyekkel, szennyvízkezelőkkel és egészségügyi pontokkal ellátott folyóparti zarándoklatok jól szervezett események, lezajlásuk idején érvényesítik a WHO tömegrendezvényekre vonatkozó előírásait. Így 2013-ban napi 550 km hosszú vezetéseken 90 ezer m³ ivóvizet juttat-

¹ A szerzők egyike a járványügy nemzetközileg elismert szakértője, a szaúdi Ziad Memish, aki a kanadai Ottawában szerzett orvosi diplomát 1987-ben. Szaúd-Arábia egészségügyi miniszterhelyetteseként 2010-ben a szaúd-arábiai Dzsiddában nemzetközi tanácskozást hívott össze a tömegrendezvények és a járványok kapcsolatának vizsgálatáról, amelyet több hasonló rendezvény követett. (Memisht 2014-ben felmentették tisztségéből a MERS CoV, az akkor kitört közel-keleti légúti koronavírus járványának állítólagos nem megfelelő kezeléséért).

tak el 20 ezer csaphoz, mintegy 45 ezer illemhelyet létesítettek (csekély egészségügyi felvilágosítás mellett). Az illemhelyek mellőzése azonban 2013-ban és 2016-ban is általánosnak volt mondható. A rituális fürdés következtében a folyó bakteriális terhelése mintegy 130-szorosára emelkedett; az antibiotikumokkal szemben rezisztens baktériumok szintje 20-szorosra. A körzet négy kórházában 2013-ban 30 ezer zarándok állapotát vizsgáló felmérést hajtottak végre, amely a 23 napos időszakban a hasmenés 5%-os előfordulását rögzítette, csúcspontja a rituális fürdést követő két napon belül jelentkezett; az agyagból tapasztott tűzhelyeken égetett fa és tehéntrágya füstje a felmérésben részt vevők 23%-át készítette köhögéscsillapító gyógyszerek igénybevételére. Eredményként könyvelik el, hogy a tolongások az 1953. évi 400 fővel szemben 2015-ben 37 halálos áldozattal jártak.

Az Óceániai Művészeti Fesztivált 1972 óta négyévenként rendezik meg. Bár a Karolina-szigeteken elterülő, négy tagot számláló államszövetség lélekszáma csekély (2007-ben 105 544 fő volt), a fesztivállal és a Mikronéziai Olimpiák megrendezésével járó egészségügyi kockázatok nagyok, komolyan veszélyeztetik a helyi törékeny egészségügyi infrastruktúrát. Így 2014-ben a 36 ezer lakosú Pohnpei-szigeten 1700 vendéggel megrendezett nyolcadik helyi olimpia megnyitása előtt hat héttel kanyaró ütötte fel a fejét, a járvány az eseményt követő 3 hónapon át tartott, 251 fő megbetegedését eredményezve. A 162 742 lakost számláló Guam szigetén 2016-ban tartott, 12. művészeti fesztivál a térségből 2700 művészt vonzott, 27 olyan országból, amelyek némelyikében ebben az időszakban Zika-vírust, chikungunya-lázat észleltek, valamint dengue-láz előfordulásait rögzítették. Mindezek a rendezőket külső segítséggel végzett, fokozott szindróma-ellenőrzésekre sarkallták, segítve a gördülékeny lebonyolítást. Kedvezőtlennek tekinthető ugyanakkor, hogy a rendezvények végeztével a külső segítők hazatértek – akárcsak a más egészségügyi intézményekből erre a feladatra mozgósított személyzet. Így a felügyelet nem vált állandóvá.

A 2016. évi Rio de Janeiro-i olimpia előtt a WHO nemzetközi egészségügyi vészhelyzetet hirdetett a Zika-vírus következményeivel érintett brazíliai térségekben észlelt esethalmozódások miatt. Noha több helyről szorgalmazták az olimpia elhalasztását, a WHO illetékesei ezt nem látták indokoltnak, mondván: megfelelő egészségügyi óvintézkedésekkel mi-

nimálisra csökkenthetők a kockázatok. Ugyanakkor aggodalomra adtak okot a GeoSentinel² rendszeréből érkező jelzések a dengue-láz terjedéséről. Akárcsak a 2012. évi londoni olimpia és paraolimpia alkalmából, a WHO technikai segítséget nyújtott a riói rendezvényekhez, közöttük szerepeltek mind a vízminőség szondázásai, mind a kórokozó-átvivők szűrésére tett kísérletek. A médiában hangoztatott aggodalmak ellenére sem a versenyek idején, sem utánuk a résztvevők között a Zika-vírus egyetlen előfordulását sem mutatták ki.

A szaúd-arábiai Mekkába és Medinába tartó iszlám zarándoklatok, a Haddzs és az Umrah³ látogatói a földkerekség 180 országából érkeznek a helyszínre, számuk évente mintegy 10 millió fő. A „nagy zarándoklatként” is ismert Haddzs 2015-ben és a következő két esztendőben évente 2 milliónál több hívőt vonzott Szaúd-Arábiába. A sokaság egybegyűlése a járványügyi kockázatok mellett növeli az egyéb megbetegedések, tolongások előfordulási valószínűségét. A közegészségügyi felügyeleti rendszer napjainkra már nem papíralapú, teljesen elektronizált, valós időben küldi jelentéseit. A 2019 előtti öt esztendő folyamán a fertőző betegségek zarándokok által esetleg behurcolt kórokozói okoztak aggodalmakat (az ebola-vírus kitörése Nyugat-Afrikában 2013–2016-ban, a koleráé Jemenben 2015–2018-ban, a Lassa-láz Nigériában 2018-ban, a torokgyík Venezuelában és Jemenben 2016–2017-ben, a Nipah-vírus Indiában 2017–2018-ban). A szaúdi hatóságok csak az ebola által sújtott országokból korlátozták a beutazást, a jemeni határon fokozott ellenőrzéseket tartottak.

Csaknem minden látogatóra lecsap a légúti fertőzések egy válfaja, amit zarándokköhögésként ismernek. A Haddzs idején a zsúfoltság növeli az olyan légúti kórokozók terjedési potenciálját, mint amilyen a közlekeleti légúti koronavírus (MERS-CoV), avagy az influenza különböző válfajai. És míg a MERS-CoV előfordulását nem állapították meg zarándokoknál, a légúti fertőző betegségek körükben mutatkozó gyakoriságát taglaló 31 tanulmány megállapításainak összegzése szerint az influenza, a rhinovírus, a parainfluenza voltak megbe-

² Az utazással kapcsolatos egészségügyi kockázatok világméretű nyomon követésére 1995-ben alapított utazás-orvostani kommunikációs és adatgyűjtési megfigyelőrendszer, helyi fiókintézményekkel. Járványügyi kockázatelemzést is végez tömegrendezvények előtt.

³ Szaúd-Arábia a COVID-19 vírus jelentkezése miatt 2020. február 28-án ideiglenesen felfüggesztette az Umrah látogathatóságát.

tegedéseik leggyakoribb okozói. A szaúdi egészségügyi tárca minden évben közzéteszi a zarándokok számára kötelező és ajánlott oltások jegyzékét. Az ország egészségügyi rendszerére a zarándokokat sújtó nem fertőző betegségek is komoly terhet jelentenek. Jelentékeny segítséget nyújtott 2016 augusztusától októberéig az indiai orvosi misszió tevékenysége: a 144 orvusból álló csoport 400 ezer zarándokról gondoskodott.

A szerzők érintik még a zenei koncerteket is, ahol nem annyira a járványveszély, mint inkább az alkoholfogyasztás okozott nehézségeket. Végezetül leszögezik: a fertőző betegségek tömeges eseményeken történő terjedésének megelőzéséhez tényfeltárás

szükséges, amihez a WHO erre szakosodott csoportja által megtett erőfeszítéseken túl határokon átívelő együttműködés szükséges. Az eddig lebonyolított felmérések csupán egy-egy ország zarándokaira korlátozódnak, következtetéseik nem általánosíthatók, ebből fakadóan elengedhetetlenek a további vizsgálatok.

TÁRGYSZAVAK: járványügy, tömeges események, zarándoklatok, Egészségügyi Világszervezet

HOLKA LÁSZLÓ

17/2020

Pillanatfelvétel a nyugdíjakról 2019 – az OECD és a G20 jelzőszámai

Pensions at a glance 2019 – OECD and G-20 indicators
Paris, 2019, OECD. 1–221. p.

DOI: [10.1787/b6d3dcfc-en](https://doi.org/10.1787/b6d3dcfc-en)

Kétévenként teszi közzé áttekintését a nyugdíjakról a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD). Az összeállítás legutóbbi kiadásának szerzői a hangsúlyt a nem szabványos foglalkoztatási formákban dolgozók nyugellátásával kapcsolatos megközelítésekre és eredményeikre helyezik. A nem szabványos foglalkoztatási megoldások közé tartoznak a megbízási szerződés alapján egyedül dolgozók, az önfoglalkoztatottak (akik másokat is foglalkoztathatnak), a „gazdaságilag függőknek” nevezett részmunkaidős dolgozók, alkalmi munkából élők, és a virtuális tér „platform-gazdaságában” (digitális piactereken) tevékenykedő szabadúszók, a „hakni gazdaság” (gig economy) szereplői. A szabványostól eltérő csoport tagjai tehát mindazok, akik nem sorolhatók az egy munkáltatónál, teljes munkaidőben, határozatlan idejű szerződéssel foglalkoztatottak közé. A kategória nem homogén, egyes eseteitől függően eltérő munkafeltételek, társadalombiztosítási szabályok vonatkoznak rájuk, ami különösen

áll a nyugdíjellátásukra vonatkozó rendelkezésekre. Az önfoglalkoztatók általában alacsonyabb nyugdíjjarulékot fizetnek, mint a velük megegyező, adóköteles jövedelemmel rendelkező foglalkoztatottak (ami alól mindössze tíz OECD-tagállam kivétel), amiben közrejátsszik a járulékfizetési alap megállapításának önkényessége, a keresethez kötődő megoldásokban való részvétel alóli mentesség, az önkéntes takarékosági formákban való részvétel ösztönzésének hiánya.

A nem szabványos foglalkoztatottak nyugdíjazásának kérdései évek óta viták keretében állnak. A globalizáció, az automatizálás, a demográfiai folyamatok ugyanakkor viharos gyorsasággal rendezik át a munkaerőpiacokat, s lehetséges, hogy a megszokottaktól eltérő munkavégzési formák terjedését vonják maguk után, ami különösen nagy súlyt ad az ilyen előtörténettel rendelkezők nyugállományba vonulás utáni sorsának. A nem szabványos foglalkoztatás korántsem elszigetelt jelenség, 2017-ben

az OECD országaiban a dolgozók 15%-a önfoglalkoztatottként ténykedett, 13% határozott idejű szerződés keretében, 15% részmunkaidőben (közülük minden második heti 20 óránál rövidebb ideig) kereste kenyerét. Keresetük többnyire elmarad a „szabványosnak” tekintett foglalkoztatottakétól, körükben nagyobb a munka elvesztésének kockázata, nyugdíjhoz való hozzájárulásaik szakadozottak lehetnek.

A részmunkaidős munkából élők aránya a „gazdaságilag függő” kategórián belül egyre jelentékenyebb; az OECD tagállamainak mintegy kétharmadában arányuk magasabb, mint két évtizede. S a részmunkaidőben dolgozók egyharmada például 2017-ben úgy nyilatkozott, hogy jó néven venné a hosszabb munkaidőt, ami alulfoglalkoztatottságukra utal. Az alulfoglalkoztatottság mértéke ország-gonként igen változatos volt, a 2% körüli mértéktől (Csehország, Észtország, Japán, Magyarország) 10%-ig terjedt (Olaszország, Spanyolország) – a tagállamok átlagában pedig 2006 óta 4,3%-ról 5,4%-ra emelkedett.

Az alkalmi, ideiglenes jelleggel végzett munka aránya enyhébben, de ugyancsak növekedett, huszonegy tagállam átlagában az ezredforduló és 2017 között 11%-ról 12%-ra emelkedett. Kirívó eset Lengyelországgé, ahol részesedése 2001 és 2007 között az összes foglalkoztatott 12%-áról 28%-ára szökött fel, s azóta ezen a magas szinten állapodott meg. Kevésbé meredek növekedés észlelhető Olaszországban, Szlovákiában és Szlovéniában, míg Spanyolországban 2006 és 2009 között 34%-ról 26%-ra esett vissza. A munkavállalók korösszetételének hatására az alkalmi munka végzésének időtartama 2006 és 2017 között a szervezet tagállamaiban 5%-kal (vagyis csaknem öt hónappal) lett rövidebb – összességében a munkavégzésnek ez a módja országoként rendkívül változatos trendeket mutat.

Az önfoglalkoztatottak aránya a teljes foglalkoztatottságon belül régóta csökkenő tendenciát mutat: az OECD átlagában 2000 és 2017 között is 17%-ról 15%-ra mérséklődött. A jelenségben közrejátszik az agrárszektorban végbemenő koncentráció, valamint a médiában távoli hozzáférést lehetővé tevő digitalizáció, amelynek következtében sokan váltottak a szabadúszásra. A csökkenés különösen erőteljes volt a gazdasági felzárkózással jellemezhető országokban, így Magyarországon, Koreában, Lengyelországban, Portugáliában. Ugyanakkor a folyamat egyenetlenségeit jelzi, hogy némi növekedés volt tapasztalható Csehországban, Szlovákiában, Hollandiában. Az önfoglalkoztatás visszaszorulását kiegyen-

líti az új típusú szerződések térhódítása a digitális platformok esetében, amelyek főként a fiatalok körében terjednek. Ennélfogva valószínűsíthető, hogy a teljes foglalkoztatáson belül ezek a jelenleg 0,5–3% körüli aránnyal rendelkező, a munkavégzés jelentős önállóságával járó megoldások terjedni fognak. Ezek a folyamatok még elmosódottabbá teszik a „gazdaságilag függő” tevékenységek és az önfoglalkoztatás közötti határvonalat, némi bizonytalansággal fenyegetve a fiatalabb nemzedékek jövőbeli, öregkori jövedelmeinek alakulását.

A nem szabványos munkavégzés rendszerint alacsonyabb keresetekkel járt. Abban a tizenkilenc tagállamban, amelyekről vannak adatok, a részmunkaidős és alkalmi dolgozók keresete átlagosan 50%-kal elmarad a határozatlan időre szóló szerződéssel rendelkező, teljes munkaidőben foglalkoztatott társaikétól; az önfoglalkoztatottak „hátránya” 16% – s a nyugellátás módja különösen az ő esetükben szorulna javításra. Helyzetüket jellemzi, hogy nem rendelkeznek munkaszerződésekkel, amelyek hiteles alapot nyújtanának a nyugdíjjárulék megállapításához. Az alkalmi munkát vállalók jövőbeli nyugellátásának biztonságát csak részben adja meg az állástalanságuk idején kapott munkanélküli státus: bár ez jogosultságot ad, a gyakori munkahelyváltásokkal járó rövidebb időtartamú munkanélküliség, illetve az ehhez való visszatérés korlátozottsága, a jogosultsághoz szükséges munkaidőkeret esetleges hiányosságai csorbíthatják a nyugellátásra való jogosultságot. Ráadásul számos országban az alkalmi munkák bizonyos típusait – habár szerződéskötéssel járnak – kizárják a nyugellátásra jogosító tevékenységfajták köréből (ügynöki munkák, idey-munkák, szakképzésben való részvétel).

Az önfoglalkoztatottak nyugdíjának mediánja tizenöt tagállamban 22%-kal elmarad a „rendes” foglalkoztatottakétól. Az eltérés csekélyebb (10%-nál kisebb) Csehországban, Dániában, Izraelben és Svájcban, és jelentékenyebb (30%-nál alacsonyabb) Franciaországban, Németországban, Olaszországban és Lengyelországban. A különbséget általában véve nem egyenlíti ki az önfoglalkoztatottak megtakarításai. Az önfoglalkoztatottak összes foglalkoztatotthoz mért aránya nem éri el az általuk befizetett nyugdíjjárulékok teljes befizetésekben belüli részesedésének a felét – ez állapítható meg Kanadáról, Magyarországról, Szlovákiáról, Nagy-Britanniáról.

Az összeállítás ismerteti az egyes tagországok nyugdíjrendszerében az előző két esztendő folya-

mán végrehajtott változtatásokat, s önálló fejezetet szentel az időskorúak jövedelmi viszonyainak jellemzésének, ezen belül a szegénység bemutatásának is.

TÁRGYSZAVAK: nyugdíjrendszerek, nem szabványos munkavégzés, önfoglalkoztatottak, OECD

HOLKA LÁSZLÓ

18/2020

Az állampolgárok adatműveltségének értelmezése: gondolkodás, alkalmazás, részvétel

Simeon Yates – Elinor Carmi – Alicja Pawluczuk – Eleanor Lockley – Bridgette Wessels – Justine Gangneux: Understanding citizens' data literacies: thinking, doing & participation with our data

Me and My Big Data Report 2020. University of Liverpool. 1–47. p.

URL: <https://www.nuffieldfoundation.org/wp-content/uploads/2020/03/Me-and-My-Big-Data-Report-March-2020.pdf>

A Nuffield Alapítvány együttműködve a Liverpooli, a Glasgow-i és a Sheffieldi Egyetemmel egy kutatási programot indított, amelyet támogatott a Good Things Alapítvány is. A projekt célja, hogy megismerjék az Egyesült Királyság állampolgárainak az adatműveltségét, annak szintjeit és változásait, valamint olyan oktatási segédleteket hozzanak létre, amelyek felhasználásával képesek e speciális műveltséget fejleszteni.

A kutatást 2019. augusztus és szeptember hónapban végezték el. E tanulmány az előzetes eredményeket foglalja össze. A minta reprezentatív, a kutatás módszertanát a fenti egyetemek e munkában résztvevő tagjai fejlesztették ki. Az eredmények egyelőre inkább jelzésértékűnek minősíthetők, mint kiértelt tudományos tételnek. Az elméleti várakozások azonban kellően visszatükröződnek az eredményekben. A Nuffield Alapítvány egy független jótékonyági szervezet, amelynek küldetése, hogy elősegítse a szociális jólétet. Elsődlegesen az oktatási, a jóléti és az igazságszolgáltatási kutatásokat támogatja. A vizsgálat abból indul ki, hogy sok brit állampolgár nincs tisztában az adatok értelmezésével, miközben megosztják digitális felületeiket és használják a mások által feltett adatokat. A legtöbb internethasználó a legkevésbé sincs tudatában annak, hogy mely társaságok, milyen

módon gyűjtenek információkat róluk, csak körülbelül 30%-uknak van tudásuk eme ismeretek szélességéről és mélységéről. Az adatműveltség hiánya együtt jár az állampolgárok személyes és pénzügyi adatainak kockázatával, noha e téren is tudásban gazdag állampolgárokra lenne szüksége a digitális társadalomnak. A digitális műveltség különbségei visszatükröződnek az egyenlőtlenség más jelzőszámaiban is.

A jelen politikai kihívásainak egyike az állampolgárok digitális adatműveltségének gyors és mélyreható fejlesztése. Ebbe beleértendő az általános adatvédelmi szabályok, a közösségi média félretájékoztatásából adódó gondok és a digitális média felhasználásában tapasztalható növekvő egyenlőtlenségek mérséklése. A kutatás a digitális platformok média felhasználóit öt csoportba sorolta: 1. mindenre kiterjedő, leginkább politikai felhasználók (az összes 10%-a), 2. a témák széles körét átfogók (20%), 3. szociális és médiafogyasztók (17%), 4. általános felhasználók (31%), 5. korlátozott fogyasztók (22%). Az internetet nem használókat a kutatásból kihagyták.

Az első csoportba tartozók a digitális média minden formájában otthon vannak, de számukra a politikai témák és a kommunikáció az elsődleges. A második egységbe kerülők csak annyiban különböznek az első-

től, hogy ők a politikai felületeket általában elkerülik. A harmadik típusba azok tartoznak, akik elsődlegesen a szórakoztató programokat favorizálják (Netflix, YouTube). A negyedikbeliek a legtöbb digitális média-tartalmat kisebb valószínűséggel keresik, kivéve a közösségi oldalakat. Az ötödik csoportba tartozók csak korlátozott mértékben keresnek rá a digitális tartalmakra. A típusba tartozás erős kapcsolatot mutat a korral, a társadalmi hovatartozással, az iskolázottsággal, a háztartás-összetétellel és a lakástulajdonnal. Az első két csoportbeliek általában 55 évnél fiatalabbak, magasabb társadalmi státusúak, egyetemet végzettek és saját tulajdonú/jelzáloggal terhelt lakásban élnek. A korlátozott felhasználással jellemzettek 55 évesnél idősebbek, alacsonyabb társadalmi besorolásúak és nincs diplomájuk. A szociális és médiafelhasználók a legfiatalabbak, iskolai végzettségük még nem lezárt és a legkevésbé tehetősök.

A szerzők megalkották az „adatállampolgárságot” (Data Citizenship), illetve annak három területét:

1. az állampolgárok adatokban való gondolkodása (Data Thinking),
2. a mindennapi élet adatfelhasználása (Data Doing),
3. az állampolgárok cselekvést elősegítő és műveltséget fejlesztő részvétele (Data Participation).

Napjainkban az adatok a kulturális, a szociális, a politikai és a gazdasági élet magját alkotják. Az adatállampolgárság célja, hogy létrehozzon egy olyan szemléletet, amely kutatja a kapcsolatokat az adatok, a hatalom és a pozicionálás között.

Az adatokban való gondolkodás magában foglalja az online ökoszisztéma megértését, az adatok segítségével történő problémamegoldást, az adatok felhasználását a kommunikációban és az adat alapú magyarázatok fejlesztését és értékelését. Az adatok felhasználása megköveteli az adatkezelési ismereteket. Támogatja például a szociális média felhívóit abban, hogy fejlesszék képességeiket az információforrás felismerésében, amelynek tartalmait megosztják másokkal.

Az adatrészvétel magában foglalja azt a személyt, aki aktívan részt vesz az online fórumokon, közössége előnyére használja a nyitott adatokat vagy segít másoknak a személyes adatbeállításban, illetve lépéseket tesz a személyes információk védelmében. A szerzők azt javasolják, hogy az adatállampolgárság a kutatókat, a döntéshozókat és a gyakorlati szakembereket olyan hasznos és rugalmas digitális tudással

ruhazza fel, hogy segíthessék az ilyen tudást igénylő állampolgárok szakismeretét és kritikus gondolkodását. Vizsgálták például a közösségi médiában való információ megosztást, az etikai adatok kezelését, a segítségnyújtást mások személyes adatainak beállításában és a tényellenőrzést. Érdekeltek őket az adatmegosztási gyakorlat személyes attitűdjei és gondjai is. Fontos, hogy információkat szerezzenek arról, hogy a digitális használatban kérnek-e, kapnak-e segítséget másoktól. A műveltség hálózatának nevezték el, ahogy az emberek ebben a térben egymáshoz viszonyulnak.

A széles körű politikai felhasználóknál (1. csoport) a legerősebb az adatokban való gondolkodás, különösen az adatbiztonságról, a kulcsfontosságú felületekről, a digitális platformokról és az adatmegosztásról. Az általános felhasználóknak magasabb szintű az ilyen jellegű gondolkodása, de ők a legszkeptikusabbak az adatmegosztással kapcsolatban. A közösségi és szórakoztató médiát használók és a korlátozott felhasználók csoportjába tartozóknál alacsony az adatokban való gondolkodás szintje. A szociális média típusba tartozóknál okozza a legkisebb gondot az adatmegosztás, és náluk a legalacsonyabb az ismeretszint a megosztott adatok sorsáról. Az általános felhasználóknál a legjellemzőbb a digitális média mások általi használatának segítése. A politikai érdeklődésű fogyasztók között a legvalószínűbb az adatvédelmi szabályzat elolvasása (61%). Ők bíznak legkevésbé a honlapokon olvasottakban (65%), de még nagyobb mértékű az újságok és magazinok által írottak megkérdőjelezése (82%). Náluk a legvalószínűbb, hogy proaktívan használják az adatokat jótékonykodásra, sporthoz kapcsolódó, vállalási vagy politikai tevékenységre. Nagy a valószínűsége (45%) annak, hogy segítenek másoknak elmagyarázni vagy megmutatni, hogyan kell biztonságos online kapcsolatban maradni, bátorítanak másokat (42%) a tényellenőrzésre. Az idetartozó személyek 65%-a keres információkat online, hogy igazolja a barátokkal vagy családtagokkal folytatott beszélgetésben a tényeket.

A második csoportba tartozók 60%-a tényellenőrzéssel bizonyítja állításainak helyességét; 80%-uk nem ért egyet azzal az állítással, hogy a személyes beállítások túl sok időt vesznek igénybe. 70% keres információkat a mindennapi életben való eligazodáshoz. Ők is segítőkészek mások számítógép-használatában. A közösségi és a szórakoztató média felhasználóinak (harmadik csoport) 90%-a nem bízik meg a honlapokban és app-okban, az offline médiát 95%-uk nem tartja hitelesnek. A közösségi médiában a barátoktól érkezett posztokat 55%-uk valódinak fogadja el.

E csoportbeliek bíznak a legjobban abban, hogy a szociális média megőrzi személyes információikat. A személyes adatbeállítások fontosságát ők érzik a legkevésbé, és nem foglalkoznak a tényellenőrzéssel sem.

A negyedik csoportba tartozók (általános felhasználók) 50%-a tényellenőrzéssel erősíti meg mondanivalójának igazságtartalmát. A barátok posztjai valóságában 70%-uk kételkedik. Az idetartozók közül igen kevesen vannak, akik az adatokat mindennapi tevékenységükben is felhasználják – és 90%-uk szerint nem fogadható el, hogy a digitális társaságok nyomon követik a felhasználók magatartási jellemzőit.

A korlátozott felhasználók (ötödik csoport) 85%-a nem bíz a honlapokban és az app-okban, 90% a nyomtatott sajtót sem ismeri el a valóságot tükröző fórumnak. Elsőprő többségük (97%) nem tartja elfogadhatónak, hogy a társaságok továbbítják személyes információikat. Ők azok, akik a legkevésbé használják fel az online forrásokat a mindennapi életükben, és mindössze 5%-uk tesz lépéseket a tények igazolására.

TÁRGYSZAVAK: digitális média, adatműveltség, online felhasználók

HAJNAL BÉLA

19/2020

A jövedelmi szegénység kockázati arányának méréséről: az ekvivalenciaskála Európa országaiban

Martina Mysíková – Tomáš Želinský: On the Measurement of the Income Poverty Rate: the Equivalence Scale across Europe

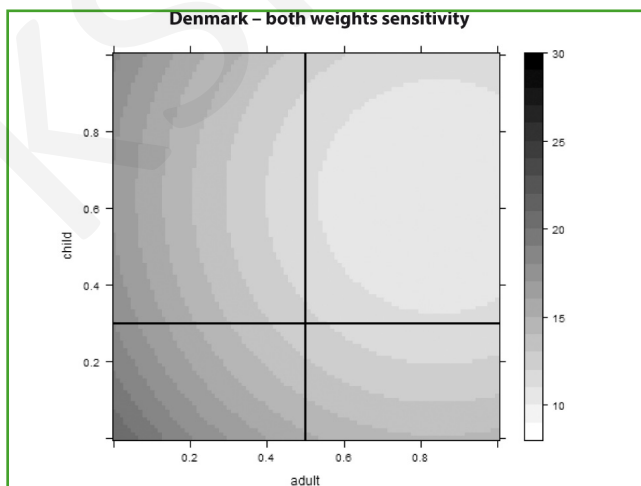
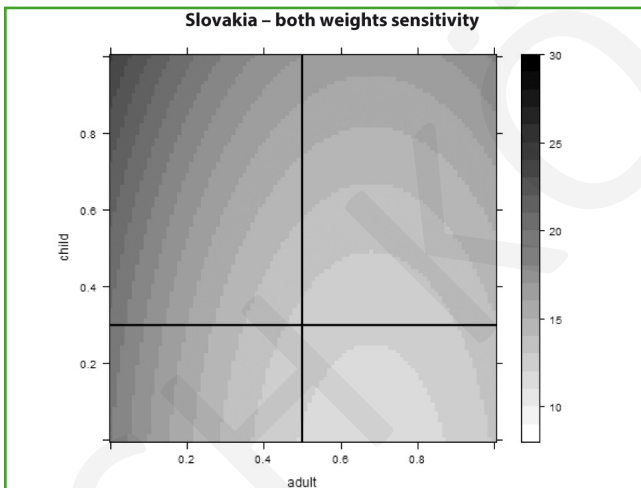
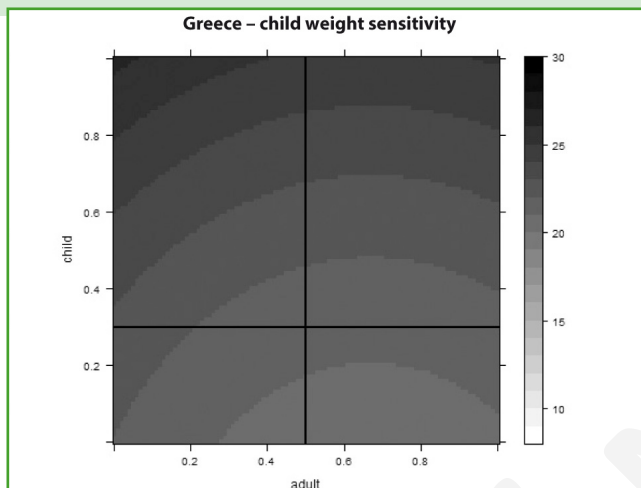
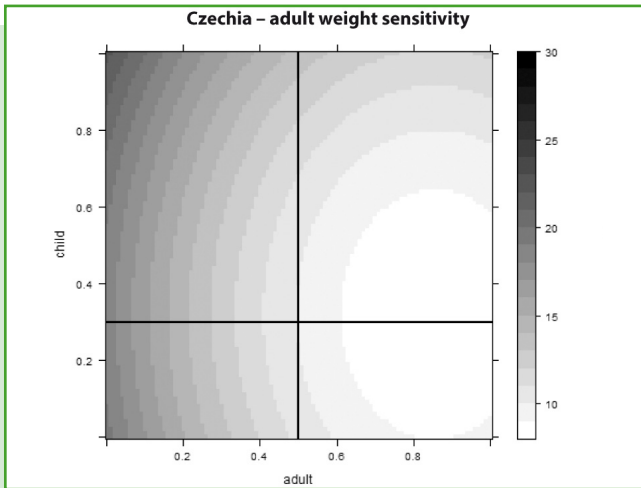
Statistika, 2019. 4. sz. 383–397. p.

URL: https://www.czso.cz/documents/10180/88506452/32019719q4_383_mysikova_analyses.pdf/dbb49c82-8789-46be-8f40-e0de659dea35?version=1.0

A szegénység kockázatának kitett népesség arányának megállapítására Európában használatos módszertant gyakran bírálják egyes elemeinek önkényes megállapítása miatt. A Cseh Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének két munkatársa az eljárás első lépését kérdőjelezi meg: az eltérő nagyságú háztartások rendelkezésre álló jövedelmeinek összehasonlítható egységekké alakítása során alkalmazott fogyasztási egység kulcsszámokat, vagyis az ekvivalenciaskála felépítési módját. A szerzők a skála helyállóságának ellenőrzésére elvégezték a háztartások fogyasztási szerkezetének elemzését a háztartási költségvetési felvételek alapján, mert hipotézisük szerint a közép-európai országokban a méretgazdaság (a közös életvitelből fakadó költségmegtakarítás)

szintje alacsonyabb, mint a földrész nyugati részén. Második lépésben a jövedelem és életkörülmények (SILC) felmérések eredményeiből kiindulva bemutatják a szegénységi kockázati arányok érzékenységét az ekvivalenciaskála iránt.

Az Európai Unió az 1990-es évektől alkalmazza a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) által egy évtizeddel korábban kialakított ekvivalenciaskála módosított változatát. Megalkotói már ekkor figyelmeztettek rá: további vizsgálódásokat igényel annak eldöntése, hogy az egyes országok eltérő jellemzői miatt a közöttük végzett összehasonlítások során ugyanazokat a kulcsszámokat tanácsos-e alkalmazni minden tagállam adataira, avagy egységes módszertan segítségével érdemes megbe-

1. ábra: Jövedelmi szegénységi ráta felnőttek és gyermekek súlyaival, 2016 (Csehország – felnőtt súlyok érzékenysége, Görögország – gyermek súlyok érzékenysége, Szlovákia – mindkét súly érzékenysége, Dánia – mindkét súly érzékenysége)

csülni az esetleg eltérő skálák relevanciáját. A dilemma oka, hogy a méretgazdaság országonként erősen eltérő, függ a megélhetési költségek struktúrájától, a tartós és nem tartós javak fogyasztásától. A skálák alkalmazásának két szélsőséges esete képzelhető el, a háztartások méretének teljes mellőzésétől (vagyis a háztartások teljes jövedelmének beszámításától) kezdve az egy főre jutó jövedelem mutatójának érvényesítéséig. Felállításuk kiindulhat az ekvivalencia rugalmasságából vagy levezethető bizonyos felmérések adataiból. Megválasztása alapvetően meghatározza a nemzetközi összehasonlításokat, mind az országok közötti egyenlőtlenségi rangsorok kiszámításakor, mind a szegénységben élők demográfiai összetételének bemutatásakor.

A közép- és kelet európai országok az unióba belépve a fejlett nyugati országokra kialakított skálákat vették át. A tanulmány a háztartások fogyasztási kiadásainak szerkezetét az Eurostat-hoz öt évenként (2005, 2010, 2015) eljuttatott költségvetési felvételek alapján tekinti át, mondván: a földrész keleti felében ugyan köztudottan viszonylag alacsonyabbak a bérek, ám a háztartások méretgazdaságának megítéléséhez a kiadások összetétele lényegesebb, mint a jövedelmek szintje. Az egybevetést ezért a lakossági fogyasztás rendeltetés szerinti osztályozásának (COICOP) tizenkét osztálya szerint végezték el. Közülük a legnagyobb hányadot Európa mindkét felében a lakásfenntartás, háztartási energia (COICOP 4) képviseli, átlagosan 30%-kal. Ez jelentős ingadozásokat és szórást mutat a kelet-közép-európai régió tizenegy országa között, úgy, hogy Csehország és Lettország mindhárom esztendőben messze elmaradt a kiadások arányának régiós átlagától, hat ország pedig ingadozó, de csökkenő arányokkal jellemezhető. A szerzők szerint legalábbis a régióknak azokban az országokban,

ahol az ilyen kiadások aránya lényegesen elmarad a nyugati átlagtól, a háztartásokban élő minden további személyhez nagyobb súlyt kellene rendelni. Az élelmiszerre és alkoholmentes italokra (COICOP 1) fordított kiadások aránya Európában 17%, ám míg a földrész nyugati felében a háztartási kiadásoknak 14%-át adták, a keleti tizenegy országban mintegy 25%-át – a lakásfenntartástól eltérően az élelmiszerfogyasztás eleve alacsony méretgazdasággal jellemezhető. Annak tudatában, hogy a leírás nem bizonyító erejű a keleti méretgazdaság alacsonyabb szintjére, a szerzők feltételezik ennek valószínűségét – a két említett kategória (a COICOP 1 és 4) ugyanis együttesen a kiadások oroszánrészét adja, nyugaton mintegy 45, keleten hozzávetőlegesen 55%-ot. A tanulmány a COICOP fennmaradó tíz főcsoportjának részletezésétől eltekint, lévén, hogy egyenként nem haladják meg a kiadások 10%-át.

A tanulmány második része érzékenységi vizsgálatnak veti alá az ekvivalenciaskála hatását a szegénység kockázatának kitétek arányára, egybevetve ezzel a 2015-re vonatkozó EU-SILC 2016-os adatait a földrész két fele között. Ismeretes, hogy az OECD módosított skálája a jövedelmi szegénység rátájának megállapításához a háztartások első felnőtt tagjához 1, minden további, 13 évesnél idősebb ott élőhöz 0,5, míg a 13 évesekhez és annál fiatalabbakhoz 0,3 értékű súlyokat rendel; a tagok súlyainak összege adja a „háztartás ekvivalens méretét”. A háztartás rendelkezésre álló teljes jövedelme és ennek a méretnek a hányadosa az ekvivalens háztartási jövedelem. A jövedelmi szegénységnek a fogyasztási egységek kulcsszámait iránti érzékenységét a felnőttekre és gyermekekre számított súlyok igen részletezett sorozatának szimulálásával igyekeztek feltárni, olyan 0-tól 1-ig terjedő „rács” szintjei szerint haladva, amelyek fokozatai 0,01-es egységekből állnak. Másként fogalmazva: a jövedelmi szegénységi arányok súlyainak lehetséges becslésével olyan „rácsot” hoztak létre, amely mindösszesen 10 201 kombinációt tartalmaz. Ha a felnőttek és gyermekek (és a további személyek) súlyai nullával lennének egyenlők, úgy a vizsgált jövedelem a háztartás teljes jövedelme lenne (a háztartás ekvivalens mérete eggyel lenne egyenlő), és a méretgazdaság a maximumon állna (a 3. ábra bal alsó sarkai). Ezzel szemben, ha a felnőttek és gyermekek

súlyai eggyel lennének egyenlők, úgy a figyelembe vett jövedelem az egy főre jutó jövedelemmel egyezne meg, azaz méretgazdaságról nem is lenne szó (3. ábra jobb felső sarkai).

Mivel egyértelmű, hogy ez az egyszerű érzékenységi becslés nagymértékben függ a kiindulóponttól, ebben az esetben a módosított OECD-skálától, a szerzők kitérnek a jövedelmi szegénységi arány bemutatására a 2016. évi adatok alapján. Ezek azt mutatják, hogy a legalacsonyabb rátákhoz a variációs koefficiens legmagasabb értékei tartoznak (Csehország, Szlovákia, Szlovénia a keleti régióban, Finnország, Dánia és Hollandia a nyugatban) – és megfordítva (Románia és Bulgária keleten, Görögország, Olaszország, Portugália és Spanyolország a nyugatiakhoz sorolt csoportban). A közép-európai országok csoportjában a koefficiens -0,81, míg a nyugatiaknál -0,91, vagyis az alacsony szegénységi aránnyal jellemezhető országok rátái érzékenyebbek az alkalmazott ekvivalenciaskálákra, míg a magas rátájúak csaknem érzéketlenek iránta.

A háztartások felnőtt tagjainak súlyai tekintetében az érzékenység Csehország esetében jelentősen meghaladja a régió többi országáét (a csökkenő sorrendben Szlovénia és Észtország követi), míg a gyermekek súlyainak érzékenységét illetően a keleti skála élén Szlovákia, Magyarország és Csehország helyezkedik el. Ebből következik, hogy ha elhagyjuk az OECD módosított ekvivalenciaskáláját és a súlyok összes lehetséges válfajából indulunk ki, Csehország a többi országhoz képest mind a felnőttek, mind a gyermekek súlyai esetében viszonylag magas érzékenységgel tűnik ki (miközben abszolút értékekben a felnőtteké van túlsúlyban).

A vizsgálatból többek közt leszűrhető, hogy az egységes ekvivalenciaskálák alkalmazása nem releváns valamennyi európai országra, ezért megfontolandó országokénti változatainak érvényesítése. Mi több, a fogyasztási kiadások szerkezetének dinamikus változását átélő országoknak nemcsak saját ekvivalenciaskálák felállítását lenne érdemes mérlegelniük, de rendszeres kiigazításukat is.

TÁRGYSZAVAK: ekvivalenciaskála, szegénységi ráta, Kelet- és Nyugat Európa

HOLKA LÁSZLÓ

20/2020

Szegénységet enyhítő stratégiák az informális szférában, Latin-Amerika országaiban

Martin Caruso Bloeck – Sebastian Galiani – Federico Weinschelbaum: Poverty alleviation strategies under informality: evidence for Latin America

Latin American Economic Review, 2019. 28:14. 1–44. p.

DOI: [0.1186/s40503-019-0074-4](https://doi.org/10.1186/s40503-019-0074-4)

A szegénység évtizedek óta csökkenő irányzatú mind világszerte, mind Latin-Amerikában, mind a Karib-térségben. A javulást a 2000-et követő években a jövedelmek növekedése és az egyenlőtlenségek mérséklődése idézte elő. A folyamat folytatása e társadalmakban továbbra is a döntéshozók egyik legfontosabb feladata. E tanulmány a szegénységet csökkentő stratégiák hatékonyságának értékelését mutatja be.

Latin-Amerikában és a Karib-térségben magasabbak a szegénységi ráták, mint Európában, Közép-Ázsiában, a Közel-Keleten és Észak-Afrikában, de alacsonyabbak, mint Dél-Ázsiában, Kelet-Ázsiában és a csendes-óceáni térségben, valamint a szubszaharai térség országaiban. Az utóbbi kivételével minden régióban jól érzékelhető szegénységenyhítő folyamatok zajlottak le. A vizsgált országokban a szegénység mérséklését a hosszabb ideje megfigyelhető gazdasági növekedéssel érték el. A jövedelemegyenlőtlenség az 1990-es években emelkedett, de 2000 után e téren újra a csökkenés évei következtek. Az utóbbiak erős hatást gyakoroltak a szegénység mérséklésére, így nemcsak kiegyenlítették a korábbi évtized jövedelemegyenlőtlenségének növekedését, hanem azt meg is haladták.

A szegénységi ráta lejtmenete nem mindenkit érint automatikusan, azok a csoportok, amelyek híján vannak a megfelelő humán tőkének és a lehetőségekhez való jobb hozzáférésnek, nem képesek részesedni a javulás előnyeiből. A szegénységet csökkentő programok hatékonysága döntően attól függ, hogy sikerül-e megcélozni a népesség legszegényebb rétegeit. A magas jövedelmi szinttel rendelkező országok az anyagi helyzetet felmérő stratégiákra támaszkodnak, amelyek képesek a jövedelmeket megbízhatóan számba venni. Latin-Amerikában az informális szek-

tor jelentős kiterjedése miatt a jövedelmek általában nem megfigyelhetők. Ezért a fejlődő országokban csak becslési módszerrel (proxy means testing) lehet elvégezni az anyagi helyzet felmérését, hogy értékelhessék a potenciális segélyezettek szegénységi státusát.

A fejlett országokban a szegénységet csökkentő programok nem nyújtanak jövedelemtámogatást az informális szektor dolgozóinak, ők csak transzferekben részesülnek, de mivel ezeket mindenki megkapja, relatíve kevés jut az informális szektorban dolgozó legszegényebb rétegeknek. A válogatás nélküli transzferek miatt e módszer hatékonysága meglehetősen gyenge a szegénység gyakoriságának és mélységének csökkentésében. Az újraelosztási programoknak határt szabnak a költségvetési korlátok. Az informális szektor miatt kicsi a költségvetési bevétel, így a rejtett gazdasághoz nem tartozókra kellene magasabb adókat kivetni. A megoldás mégis az lenne, ha az informális szektorba tartozók is részesülhetnének jövedelemtámogatásban.

A szegénység mérésének első követelménye, hogy meghatározzák a szegénységi küszöböt, amivel megkülönböztetik a szegényeket a nem szegényektől. A szegénységi vonal megállapítása két módon történhet. Az első az abszolút szegénységi küszöb. Ez a szükségletek felsorolásából indul ki, ami egy fogyasztói kosár (mennyiségben és értékben kifejezett) összeállítását követeli meg. Ennek legklasszikusabb eleme az élelmiszer-bevitel meghatározása. A másik módszer neve a relatív szegénység, amit általában az egy főre jutó jövedelem 50%-ában határoznak meg. Az abszolút szegénységi küszöb a szükségletekre koncentrálnak, míg a relatív jellegű az érintettek társadalmi helyzetét határozza meg. Ha a jövedelem növekszik az országban, a relatív

szegénységi küszöb ennek mértékében emelkedik, az idetartozó szegények száma azonban változatlan marad. Az abszolút szegénységi arány viszont egyértelműen csökkeni fog, mivel több pénzből több szükségletet lehet kielégíteni.

A vizsgált 1981 és 2013 közötti időszakban az extrém szegénység (fejenként napi 1,9 dollárnyi jövedelem) és a mérsékelt szegénység (fejenként napi 3,2 dollárnyi jövedelem) világátlagos mintegy 30 százalékponttal csökkent (az előbbi 42-ről 11%-ra, az utóbbi 57-ről 28%-ra mérséklődött). A hangsúly áttevődött az extrémről a mérsékelt szegénységre. A legdinamikusabb javulást Kelet-Ázsiában és a csendes-óceáni térségben mérték (a kettőt egy térségnek véve, ott az extrém szegénység 80%-ról 4%-ra, míg a mérsékelt szegénység 94%-ról 18%-ra süllyedt). A leglassúbb változás e téren a szubszaharai országokban történt.

Latin-Amerika tizenhét országa közül 2017-ben az extrém szegénységi ráta Hondurasban volt a legmagasabb (17%). 5 és 10% közötti ilyen jellegű szegénységet mértek Bolíviában, Guatemalában, Kolumbiában és Mexikóban. A legjobb helyzetben Uruguay (0,3%), Chile (1,3%) és Argentína (1,7%) volt. A mérsékelt szegénységi ráták 1,4% (Uruguay) és 35% (Honduras) között ingadoznak. A változásoknak három forrása van. Ha az áruk és szolgáltatások ára jobban emelkedik, mint a jövedelem, nő a szegénységi ráta. Ezt vonalhatásnak nevezik, mert egyre többen élnek a szegénységi vonal alatt. Ha a jövedelmek növekedési üteme meghaladja az árak emelkedését, akkor több árut és szolgáltatást lehet vásárolni, így a szegények száma és rátája is kisebb. Ezt nevezik növekedési hatásnak. Ha a jövedelmek elosztásában az egyenlőtlenségek mérséklődése figyelhető meg, akkor ez szintén a szegénység csökkenéséhez vezet. Ezt elosztási hatásnak nevezik.

Az 1981 és 2014 közötti periódusban vásárlóerő-paritáson számolva a jövedelmek átlaga 69%-kal emelkedett Latin-Amerika országaiban, míg a medián növekedése (82%) ezt meghaladó volt. Az éves átlagos növekedési ütem -2% (Venezuela) és több mint 3% (Chile, Honduras, Panama) közötti volt. Azévenkénti medián jövedelmek a -2,8% (Venezuela és Paraguay) és a 4,5% (Honduras) közötti spektrumban szóródtak. 2005 után a legtöbb országban 3 és 4% közötti jövedelemnövekedést mértek vásárlóerő-paritáson számolva. A medián jövedelmek változása ezt meghaladó (4–6%) ütemű volt. Közismert, hogy Latin-Amerikában az egyenlőtlenség igen magas szintet ért el. Túlsúlyos egyenlőt-

lenség alakult ki, ami azt jelenti, hogy a jövedelmek elosztásában nagyobb szélsőségek alakultak ki, mint ami a jövedelemszint nagyságából következne. Még a legkevésbé szélsőséges Uruguaynak is magasabb az ilyen jellegű egyenlőtlensége, mint a világ más régióinak. A jövedelemeloszlás egyenlőtlensége tehát nemcsak átlagosan magas, hanem általános jelenség, mind a tizenhét országban. Costa Rica és Paraguay kivételével a 2000 utáni első évtizedben sikerült kiegyenlíteni azt a jövedelemegyenlőtlenséget, ami az előző évtizedben keletkezett. A jövedelemeloszlás Gini-indexe Uruguayban a legkisebb és Kolumbiában a legnagyobb (54%).

A szerzők 135 ország jövedelmi adatbázisát állították össze az 1984 és 2014 közötti időszakra. Később tizenkilenc magas jövedelmi szinttel rendelkező országot kizártak a vizsgálatból. Egyik eredményük szerint a jövedelemegyenlőtlenség mérséklése sokkal hatékonyabban csökkenti a szegénységet Latin-Amerika országaiban, mint másokban. Ugyanezen eredményre jutnak, ha nem az átlag, hanem a mediánfogyasztást veszik figyelembe. Az egyenletesebb jövedelemeloszlás aránytalanul nagyobb mértékben mérsékli a szegénységet ott, ahol az egyenlőtlenség magas, mivel nagyobb transzferek áramlanak a gazdagoktól a szegények felé.

A szegénység mérséklésének tényezőkre bontása szerint sokkal fontosabb a gazdasági növekedés (a jövedelememelkedés) hatása, mint a jövedelmek kiegyenlítődése felé tett lépések. Az eredmények szerint az előbbiek 6-7-szer hatékonyabbak a szegénység zsugorodásának elérésében, mint az utóbbiak. A gyengébb hatás egyik oka az lehet, hogy a jövedelemkiegyenlítődések nem voltak folytonosak a vizsgált időszak alatt. Hiába csökken a szegénységi ráta, népesség nem elhanyagolható része ebből alig érzel valamit. A szegénység öröklődik egyik generációról a másikra, mert ha a gyermekek megfelelő felnevelése nem történik meg, az a szegénység intergenerációs átörökítését vonja maga után. E stratégiák középpontjába a legszegényebbek megsegítését kellene helyezni.

A szegénység-enyhítő programok etikai alapokon nyugszanak. Az életszínvonal emelését akadályozó tényezőket le kell bontani, és élelmszer-utalványokkal, lakástámogatással, jövedelemnöveléssel mérsékelni kell a szegénység fennmaradását. A szegényeknél minimális az egészségügyi és oktatási szolgáltatások igénybevétele, pedig a jó egészség és az iskoláztatás a szegénységből kivezető utat

jelenti. Latin-Amerikában a GDP mintegy harmada az informális szektorból származik. A munkaerőpiac fele a rejtett gazdasághoz tartozik, ami még a legkisebb arányt felmutató országoknál (Chile, Uruguay) is 30% feletti, Peruban, Hondurasban és Bolíviában pedig a 60%-ot is meghaladja.

A szerzők összehasonlítják a különböző szegény-ségnyíró módszerek hatékonyságát, és egyértelműen állást foglalnak abban, hogy az anyagi helyzet becslésével lehet a leghatékonyabban a szegény-

ség mértékét felmérni, a szegénységet mérsékelni. Fontos, hogy ez a módszer váljék „ipari standarddá”, amelynek egyik lényeges eleme, hogy nem veszi el az emberek kedvét a munkától és stabil értékelést ad a családok életminőségéről.

TÁRGYSZAVAK: szegénység, informális szektor, Latin-Amerika

HAJNAL BÉLA

21/2020

Társadalmi igazságosság az Európai Unió és az OECD országokban

Thorsten Hellmann – Pia Schmidt – Sascha Matthias Heller: Social Justice in the EU and OECD Gütersloh, Bertelsmann Stiftung, 2019. 1–18. p.

URL: https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/SJI_2019_In_a_nutshell_Web.pdf

Hagyományosan a skandináv országok vezetnek a társadalmi igazságosság tízfokos skálája alapján összeállított rangsort, amelynek célja bemutatni a társadalmi integráció állapotát. Az elemzést a Bertelsmann Alapítvány 2009 óta végzi. Legfrissebb, 2019. évi beszámolója vizsgálódásait első ízben kiterjesztette az Európai Uniót kívül a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) tagállamaira is, így a felmérés negyvenegy ország értékelését tartalmazza.

A társadalmi igazságosság hat dimenzió alapján összeállított indexe összesen harminc mennyiségi és nyolc minőségi indikátorból áll. A kvantitatív adatok forrását az Eurostatból, ezen belül lényegében a jövedelem- és életkörülmények felvételekből (SILC) származó adatok alkotják. A minőségi szintet száz felkért szakértő véleménye képviseli, akik az egyes témák ismerői és akiknek véleménye a legrosszabbat jelentő 1-től a legjobbat fedő 10-ig terjedő skálán csapódik le. A kétféle szint egyesítése végett a kvantitatív indikátorokat lineáris átalakítással tették kifejezhetővé.

A dimenziók eltérő súlyokkal esnek latba a végleges rangsor elkészítésekor. A háromszoros súllyal számított első dimenzió a „szegénység megelőzése” elnevezést kapta. A társadalmi igazságosság elengedhetetlen feltételeként feltűnő mutató ilyen erőteljes szerepeltetésének nyilvánvaló oka, hogy a szegénység megakadályozza mind a társadalom életében való részvételt, mind az önmegvalósítást követő életvitelt. Az Eurostatnak a szegénység és a társadalmi kirekesztés kockázatának kitett személyek arányát jelző, nem anyagi jellegű kirekesztettséget mutató indikátora meghaladja a jövedelmi szegénység fogalmát, alkotóelemeit ezért felbontva ugyancsak ebbe a dimenzióba sorolták. Ennek során különös figyelmet fordítottak a szegénység kockázatának fokozottan kitett személyekre (a 0–17 évesek, valamint a 65 év feletti korcsoportjaira). A következő dimenzió a „mértanús oktatás”: ez alapvetően a diákok teljesítményét feltérképező PISA-felmérés eredményeire támaszkodik, ezen túlmenően szerepelteti az

óvodai és bölcsődei nevelésre fordított kiadásokat, a népességnek az egyes iskolázottsági szintekhez tartozó arányait, míg az oktatáspolitikát szakértői megítélésekre bízta. A dimenziót a végeredmény összeállításakor kétszeres súllyal vették figyelembe – akárcsak a következőt, a „munkaerőpiaci elérhetőséget” jelző mutatót. Ebben a foglalkoztatottság (belföldiek és bevándoroltak), a munkanélküliség (benne a fiatalok állástalansága), az időskorúak foglalkoztatottsága, a nem önként végzett részmunkaidős tevékenységek szerepelnek. A „társadalmi befogadás, diszkriminációnélküliség” mutató az ez irányú szakértői ítéletek mellett felöleli a Gini-együtthatót, a parlamentekben ülő női képviselők számát, a középfokúnál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, valamint a sem nem foglalkoztatott, sem nem tanuló 15 és 29 év közötti fiatalok (NEET) arányait, egyszeres súllyal számítva be, akárcsak a következő két dimenziót.

Az „intergenerációs igazságosság” a környezetvédelemre, a családokra és a nyugdíjakra kidolgozott szakpolitikák minőségi megítélése mellett kiter a megújuló energiaforrások használatára, az üvegház-hatást okozó gázok kibocsátására, az egy főre eső ökológiai lábnyom mérésére, s nem mellőzi a kutatásra és fejlesztésre fordított kiadásokat és az államadósság mértékét sem. Az „egészség” dimenziója a csecsemőhalandóságon, az egészségben várhatóan eltöltött évek számán túl figyelembe veszi az ezer lakosra jutó orvosok számát, a hálapénzre fordított kiadásokat, s jövedelmi kvintilisenként az egészség szubjektív megítélését.

Rank	Country	2009	2011	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Iceland	7.80	7.63	7.79	7.81	7.75	8.00	8.03	7.90
2	Norway	7.52	7.54	7.76	7.71	7.65	7.63	7.62	7.68
3	Denmark	7.47	7.14	7.35	7.46	7.38	7.61	7.61	7.67
4	Finland	7.25	7.33	7.33	7.38	7.35	7.35	7.31	7.24
5	Sweden	7.33	7.16	7.02	7.06	7.01	6.96	7.03	6.98
6	Netherlands	7.21	7.20	7.13	7.06	7.03	6.94	6.95	6.97
7	Slovenia			6.28	6.30	6.44	6.59	6.82	6.88
8	Czechia	6.75	6.61	6.77	6.67	6.70	6.58	6.78	6.80
9	New Zealand	6.64	6.52	6.69	6.54	6.54	6.67	6.74	6.75
10	Germany	6.18	6.22	6.54	6.44	6.51	6.55	6.65	6.64
11	United Kingdom	5.93	6.17	6.48	6.45	6.53	6.55	6.66	6.64
12	Canada	6.42	6.29	6.33	6.42	6.23	6.49	6.55	6.57
13	Ireland	6.44	6.14	6.06	6.03	6.22	6.27	6.49	6.56
14	Switzerland	6.11	6.25	6.37	6.55	6.42	6.36	6.35	6.56
15	France	6.65	6.34	6.34	6.34	6.35	6.32	6.48	6.53
16	Poland	5.79	5.82	5.98	6.06	6.13	6.09	6.33	6.42
17	Austria	6.23	6.05	6.27	6.34	6.32	6.41	6.37	6.33
18	Belgium	6.30	6.18	6.25	6.15	6.30	6.24	6.36	6.31
19	Luxembourg	6.52	6.55	6.54	6.55	6.64	6.28	6.34	6.23
20	Cyprus			5.79	5.77	5.85	5.96	6.14	6.10
21	Hungary	6.12	5.89	5.67	5.65	5.83	6.01	6.21	6.09
	EU/OECD Average	6.14	6.01	5.93	5.93	5.94	5.99	6.05	6.09

1. ábra: A társadalmi igazságosság indexe, 2019 (pontokban kifejezve, súlyozott értékek)

TÁRGYSZAVAK: társadalmi igazságosság, integráció, kirekesztettség, szegénység

HOLKA LÁSZLÓ

22/2020

A kommunizmus alatti élet elhúzóó hatása a pénzügyi piacokkal szembeni magatartásra

Christine Laudenbach – Ulrike Malmendier – Alexandra Niessen-Ruenzi: The Long-lasting Effects of Living under Communism on Attitudes towards Financial Markets

National Bureau of Economic Research. Working Paper. 26 818. sz. 2020. március. 1–63. p.

URL: <https://www.nber.org/papers/w26818.pdf>

Vajon harminc évvel a német egyesítés után mi tartja vissza a volt Német Demokratikus Köztársaság (NDK) lakóit, hogy pénzügyi befektetéseiket illetően is igazodjanak az egykori nyugati tartományokban élők által követett gyakorlathoz? A tőzsdei részvények vásárlása – akárcsak Kína, Oroszország vagy Vietnam lakóinál – a volt NDK területén élők körében még mindig nem népszerű, s e téren feltűnően nagy különbségek vannak Németország keleti és nyugati vidékei között.

A jelenséget a szerzők több tényező bevonásával igyekeztek megvilágítani. Vizsgálódásuk törzsanyagát egy Németország csaknem összes megyéjében jelen lévő nagybankkal kapcsolatban álló bróker cég adatai nyújtották. A reprezentatívnak mondott eredeti minta 230 229 kisbefektető 2004 és 2012 között keletkezett adatait tartalmazza, és szerepel bennük az életkor, a nem, a családi állapot, valamint az ügyfelek irányítószáma. 1179 berlini lakosra külön becsléseket készítettek, így szerepeltek a végső soron 192 606 ügyfélre kiterjedő mintában, amelyben a keleti tartományokban élők aránya 20,4% lett; az összes kisbefektető 52,6%-a férfi, 58,2% házas, és az átlagos életkor 60 esztendő. Az átlagos befektetési számlák tartama hat év és két hónap volt, átlagos értékük 25 965 euróra rúgott. A mintába kerülteknek a részvények és befektetési alapok révén mért tőzsdei részvétele magas (82%). Lévéen, hogy a számlák többségét nyugdíj-előtakarékossági célokból nyitották meg; körükben a részvények aránya 73%, míg a kötvénytulajdonosoké 14,7% (ezen belül hozzávetőlegesen 65% volt az állampapírok aránya, a többi vállalati kötvényből állt). Ugyanakkor a passzív befektetési eszközök (indexkövető alapok és tőzsdén jegyzett befektetési alapok, ETF-k) birtoklása a megfigyelt ügyfeleknek mindössze 3,8%-ára volt jellemző.

A Németország két része közötti eltérések megmutatkoznak a tőzsdei részvétel mértékében is (a keleti tartományokban 61, a nyugatiakban 87%), a tőzsdei papírféleségek birtoklásában is – keleten jóval több kötvénytulajdonos (30%) fordult elő, mint nyugaton (11%). Nyilvánvaló, hogy a befektetők jellemzői ugyancsak eltérők, amennyiben a nyugati tartományokban élők jövedelmei magasabbak, portfólióik tágabbak, magasabb bruttó hazai termékkel jellemezhető megyékben élnek, ahol nagyobb az ingatlanvagyonok értéke. A tőzsdei részvétel eltéréseit azonban ezek a különbségek sem egyéni, sem aggregált szinten nem magyarázzák. Ezt mutatja egyrészt a befektetők jövedelmeinek, megtakarításainak és portfólióik értékének rugalmas regressziós egyenletekkel elvégzett ellenőrzése: a pontbecslés eredményei gyakorlatilag érintetlenül hagyták a részvétel eltéréseit. Másfelől az egykori NDK-ból a nyugati tartományokba átköltözött egyénekre bizonyíthatóan szignifikánsan kisebb befektetések jellemzőek, mint az ott élőkre.

A befektetői magatartás feltárása a német Norstat közvéleménykutató intézet közreműködésével végzett két felmérés megállapításaira támaszkodott; az egyiket 2018 júliusában hajtották végre 1598 „német” megkeresésével, a másikat 2018 decemberében 1600 „keletnémet” megkeresésével. A kérdőív 12, illetve 14 pontja alapján 1-től 4-ig terjedő skálán („teljesen igaz” – „teljesen hamis” és a két köztes válasz) olyan felvetésekre vártak választ, mint „a kapitalizmus egyenlőtlenséget teremt”, „ha a kommunista ideál megvalósítható lenne, azt választanám”, „a tőzsdei befektetések erkölcsöstelenek”; illetve „a kapitalizmusban mindenki jobban él”, „a kapitalizmus káoszt teremt”. A szerzők következ-

tetések levonásához nem csupán az ezekre adott válaszokra támaszkodtak. Nemcsak arra utalnak, hogy bár napjainkban a tőzsdére vonatkozó jelzések azonosak az ország két felében, de közlik, hogy a múltban az NDK lakói a volt európai szocialista országok között egyedülállóan elmarasztaló kormányzati megnyilvánulásokkal találkoztak, tartósan befolyásolva a befektetői viselkedésmintákat.

Mivel az ideológiai hatások jelenlétét („a berlini fal továbbélését a fejekben”) a szerzők egyértelműnek tekinthetőnek tartották, további vizsgálódásaikban igyekeztek feltárni a pénzpiacokkal szembeni erősen tartózkodó múltbeli magatartás térben és időtartamban megragadható elemeit. Utalnak rá, hogy korábbi tanulmányok szerint az idősebb korosztály tagjai, akik hosszabb ideig álltak az ideológia hatása alatt, kevésbé vonzódnak a tőzsdei befektetésekhez. Megemlítik, hogy az egykori államhatárhoz közel élők, akik a kishatárforgalomnak köszönhetően többet érintkeztek nyugaton élő rokonaikkal, hajlamosabbak megjelenni a pénzügyi piacokon, mint a távolabbi területeken lakók. A szocialista múlthoz fűződő érzelmi összetevő feltárására – helyettesítésként – a légszennyezésnek az NDK bizonyos vidékein közismerten magas mértékét alkalmazva kimutatták, hogy az erősen szennyezett területeken élők és a nyugati tartományok lakói között a tőzsdei részvételben a különbségek nem olyan hangsúlyosak. Figyelembe vették még a vallásosságot is: a hívők nagyobb arányával jellemezhető keleti tartományok lakosai ugyancsak szívesebben fektetik be eszközeiket a pénzpiacokba. Végül a tényezők között a szerzők érintik még a nyugati televízióadók elérhetőségét

is, mondván: köztudott, hogy ahol az adásokat nem lehetett fogni, ott nagyobb volt az ellenállás az NDK berendezkedésével szemben. Az adatok ilyen szempontból történő áttekintése a befektetői magatartásokat illetően alátámasztja a tételt.

A szerzők a viselkedések fordítottját is igyekeztek szemügyre venni, azaz elemezték, milyen magatartás jellemzi azokat, akiknek az NDK-hoz fűződő emlékei pozitívnak nevezhetők. Így a „kirakatvárosok”, mint például Chemnitz (az egykori Karl-Marx-Stadt) lakói befektetéseikben is jobban vonakodnak a volt NDK polgárainál a pénzpiaci megjelenéstől. S egy 2014-es felmérés eredményeiből kiindulva az is megállapítható, hogy azokon a területeken, ahol a volt titkosszolgálat, a Stasi önkéntes munkatársainak nagyobb aránya volt kimutatható, szintén nagyobbfokú tartózkodás nyilvánul meg a tőzsdei részvételtől. Hasonló következtetésre jutnak, amikor az NDK „nemzeti büszkeségeinek” számító olimpiai bajnokok lakóhelye körül élők magatartását szemlézték. Miként akkor is, amikor a választási éveket vizsgálták – a belpolitikailag kitüntetett alkalmakkor a befektetői tartózkodás nagyobb fokúnak bizonyult. Végül pedig a szerzők adatokkal támasztják alá, hogy a pénzügyi befektetések költségesebbek a volt NDK polgárai számára, amennyiben portfólióik kevésbé diverzifikáltak, megtérülésük alacsonyabb, s mert nélkülözhető pénzüket a bankok magas kezelési költségekkel járó pénzügyi eszközeikbe fektetik.

TÁRGYSZAVAK: befektetői magatartás, Németország, Német Demokratikus Köztársaság

HOLKA LÁSZLÓ

23/2020

Térségi bérkülönbségek súrlódásos¹ munkaerő-piacokon

Sebastian Heise – Tommaso Porio: Spatial Wage Gaps in Frictional Labor Markets
Opportunity and Inclusive Growth Institute. Federal Reserve Bank of Minneapolis. Working Paper. 2019. 29. sz. 1–86. p.

DOI: [10.21034/iwp.29](https://doi.org/10.21034/iwp.29)

Vajon harminc évvel a német egyesítés után mi tartja vissza a volt Német Demokratikus Köztársaság (NDK) lakóit, hogy kihasználják a béreknek a két egykori állam területei közötti különbségeit, miért nem jelennek meg tömegesen a volt keleti tartományok munkavállalói a nyugati országrészek vállalatainál? A jogrend, a munkavállalás feltételeinek egységesítése mellett a két hajdani állam között állandósultak a bérek eltérései, mértékük átlagosan eléri a 26%-ot, a nyugati tartományok javára. Az Amerikai Egyesült Államok központi jegybankjának szerepét betöltő Federal Reserve System (FED) két (különböző területi szervénél dolgozó) kutatója a feladvány tisztázására vállalkozva előljáróban leszögezi: a két egykori állam munkavállalóinak demográfiai összetételében és iparának szerkezetében meglévő eltérések csak mintegy harmadrészt magyarázzák a bérkülönbségeket, amelyek így alapvetően a gazdálkodó szervezetek jellemzőire vezethetők vissza. (A megállapítás igazolására egybevetették a nyugatra, illetve keletre települő munkások reálbéreit, kimutatva, hogy a nyugati tartományokban elhelyezkedőknél a helyváltoztatás nyomán azok egy csapásra 40%-kal megemelkednek.)

A vizsgálat első lépéseként elemzést végeztek mind a munkáltató-munkavállaló párosítás, mind a munka-

erő vállalatok közötti elhelyezkedési modellje szerint. A párosítás lehetővé tette a munkavállalók nem megfigyelt heterogenitásának ellenőrzését, következésképpen leválasztható volt a kereseti különbségeknek az a hányada, amely inkább fakad a regionális jellemzőkből, mint az osztályozásból. Ráadásul, mivel az adatok panelvizsgálatokból származnak, különválaszthatók lettek a térben, illetve a vállalatok között zajló mozgások, ezáltal elvált egyfelől a bérelőnyöknek az a része, amely a munkahelyi előmenetelekből eredt, illetve az, amelyik a térbeli mozgások eredményeként keletkezett. A modellt az adatokra alkalmazva külön-külön becsülhetővé váltak a munkavállalók otthoni régiójuk iránti preferenciái is, a migrációs költségek is.

Az adatok forrásaként két adminisztratív adatállományt használtak fel. Az egyik a munkaadói-munkavállalói egyesített adatbázis (LIAB), amelynek révén 1,9 millió egyén teljes alkalmazási története vizsgálható az 1993 és 2014 közötti időszakban – miként az őket alkalmazó gazdálkodó szervezetek azonosítói is. Az adatok másik forrása a vállalkozásdemográfiai panel (BHP) volt, amelyet a szervezetek szintjén végbe ment mozgások kiszámítására használtak.

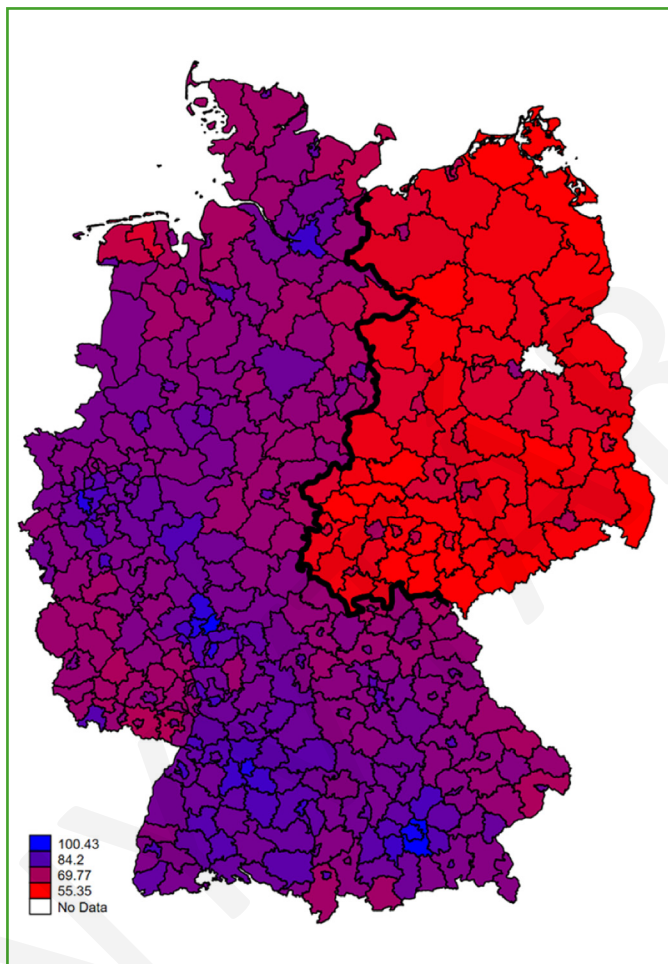
Az eredmények értékeléséhez kétfajta modellt fogtak egybe. Az egyik az álláshirdetési, amelyben a munkavállalók a piaci súrlódásoknak kitett, heterogén vállalatok között mozognak, a másik a térbeli mobilitási modell. Ily módon a vizsgálat kiterjeszhető a munkaerő tetszőleges számú helyszín közötti mozgására, amely helyszíneket a termelékenység szempontjából külsődleges eloszlású vállalatok jellemeznek, egyúttal pedig felöleli a munkavállalók tetszőleges típusait, amelyek képzettségükben, preferenciáikban és helyváltoztatási alkalmukban eltérnek egymástól. A vállalatok meghatározzák a béreket, és eldöntik, hány

¹ A munkaerő piacának kutatói súrlódásoknak általában az annak működését nehezítő jelenségeket nevezik, amelyek a homogenitást, teljes informáltságot feltételező, elméletileg tökéletes verseny hiányosságából fakadnak. A súrlódások forrásai között szerepelnek a munkaerő képzettsége és igényei, illetve a munkaadók által kínált állások differenciáltsága és követelményei közötti eltérések, miként az információhiány is. Feltárásuk egyik iránya modellek felállítása, amelyek segítenek tisztázni az álláskeresések és -megfelelések (párosítások) mechanizmusait.

állást hirdetnek meg. A munkavállalók véletlenszerűen találkoznak az állásajánlattal, amit elfogadva mozgásba kezdenek a vállalatok között, mind egy-egy régió belül, mind a régiók között. Ebből kezelhető megoldásként differenciálegyenletek két, endogén limitféléttel rendelkező készlete állt elő: a szerzők véleménye szerint ezzel kifejlesztették az általános egyensúly első olyan modelljét, amely egységes keretben felöleli a munkaerő szakadós reallokációját mind a régiók, mind a heterogén vállalatok között.

Bár a megfelelő bérezési adatokból lesűrhető, hogy a munkahelyváltás adott régió belül is járhat béremelkedéssel, Németország keleti és nyugati tartományai között korántsem szünetelt a vándorlás: az egykori NDK területén született munkavállalóknak hozzávetőlegesen egyharmada rövidebb-hosszabb ideig dolgozott a volt Németországi Szövetségi Köztársaságot alkotó tartományokban. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy igen nagy valószínűséggel vissza is tértek kibocsátó tartományukba. A szerzők kimutatása szerint, ha egy Maina melletti Frankfurtban dolgozó keletnémet munkavállaló munkahelyet szándékozik változtatni, kétszer nagyobb eséllyel választja szülővárosát, Lipcsét, mint Münchent, hiába van a két város egyenlő távolságra Frankfurttól. Arra is fényt derítettek, hogy a költözési költségek a szakirodalomban ismertetett összegekhez képest alacsonyabbak, s hogy egy keleten született tipikus munkavállaló húszszor több állásajánlatot kap keletről, mint nyugatról.

A munkavállalók alacsony szintű mobilitása kelet és nyugat között legfőképpen a szülőföldhöz való kötődésükre vezethető vissza. Ez alátámasztható azzal a becsléssel, amelyik szerint a távolabbi tartományokban dolgozók igen nagy valószínűséggel térnek haza, miután gyermekük születik. A tartományhoz való ragaszkodás Németország egészére érvényes: a Bajorországban születettek inkább költöznek a nyugati Hessen tartományba, mint a keleti Szászországba – miközben legszívesebben maradnának Bajorországban. A munkaerőpiac egészére a modellek alapján végzett szimulációkból az is következik, hogy a munkavállalók vándorlásának támogatása nem jár a jólét általános szintjének növekedésével: a bruttó hazai termék (GDP) és a bérek enyhén emelkednek ugyan, ám ezt a nyereséget semmissé teszi a munkavállalók elégedettségi szintjének csökkenése. Hasonló költségekkel jár a vállalatok helyi

1. ábra: Átlagos napi bérek Németországban, 2009–2014

Megjegyzés: Az adatok a Foglalkoztatási Kutatóintézet (IAB) vállalatdemográfiai panelvizsgálatának 50%-os, véletlenszerű mintájából származnak, a napi béreket reálértéken az euró 2007. évi bonni értékeiből kiindulva a tartományi statisztikai hivatalok helyi szintű árdeflátorai alapján előre számítottan tartalmazzák. Berlin adatai a kelet-nyugati besorolás nehézségei miatt nem szerepelnek.

munkahelyteremtésének támogatása – és bár ez a bérek és a GDP kissé mérsékeltebb növekedését vonja maga után, az elégedettség mértéke kifejezetten magasabb lehet.

TÁRGYSZAVAK: munkaerő-mobilitás, regionális integráció, térségi bérkülönbségek, Németország

24/2020

A kultúra, a pénzhez való viszony és a gazdasági következmények

Caroline Henchoz – Tristan Coste – Boris Wernli: Culture, money attitudes and economic outcomes

Swiss Journal of Economics and Statistics, 2019. 155:2. 1–13. p.

DOI: [10.1186/s41937-019-0028-4](https://doi.org/10.1186/s41937-019-0028-4)

Az egyének pénzhez fűződő viszonya meghatározza pénzügyi magatartásukat, de a pénz kezelésében kialakult gyakorlat már az efféle magatartások típusától függ. A pénzhez való, kulturális tényezők által színezett viszony leginkább a tartozásokról vallott felfogásban jelenik meg. Az utóbbi másfél évtizedben tanulmányok sora igyekezett tisztázni, milyen jellegzetességgel tűnnek ki bizonyos kulturális csoportok, amikor a megta- karításoktól a jelzalog felvételéig vagy a vásárlásoktól a befektetésekig terjedő pénzügyi döntéseket hoznak. És bár valószínűsíthető, hogy a kulturális közeg befolyásolja az üzleti és pénzügyi döntéseket, azt nehezebb megállapítani, hogy ez a hatás a pénzhez való viszonyra vagy inkább az egyes országokra jellemző, adottságok- ként megjelenő intézményi, jogi, politikai és társadalmi környezetre vezethető-e vissza. Hasonlóképpen kevés ismeret áll rendelkezésre arról, hogy a pénzzel kapcsolo- tot magatartásban meglévő kulturális különbségek miként érintik a döntések gazdasági következményeit.

A tanulmány azt a célt tűzte ki, hogy tisztázza, hogyan érvényesül a pénzhez való viszony három fő eleme Svájc három nyelvi régiójában, vagyis a túlnyomórészt német, francia vagy olasz nyelvet használó kantonokban. A pénzzel kapcsolatos magatartások három típusát a hatalom és presztízs, a pénz eszközként való kezelése, valamint a célorientált felfogásokban azonosították.

A vizsgálódás egyik kiindulópontjául szolgáltak a svájci szövetségi statisztikai hivatal jövedelmek és életkörülmények felvételét (SILC-2017) kísérő, a négy évvel korábbi megismétlő felmérésének adatai.¹

Ez az adósságok meglétét feltáró felmérés a magán- háztartásokra (nem egyénekre) terjedt ki, eltekintve az adósságok konkrét összegeitől. Ugyanakkor egyéni szinten a 16 évesnél idősebbek körében feltérképezte a pénzhez fűződő szubjektív viszonyt is. A felmérés az adósságok hétféle válfaját különböztette meg, ezek a gépkocsilízingtől a kisebb értékű fogyasztási hitele- ken át a hitelkártyák kereteinek túllépéséig terjedtek. Az adatok szerint a háztartások 42,5%-a legalább egy- féle adóssággal rendelkezett, s az összesített adatok azt mutatták, hogy a francia vagy az olasz nyelvet használó kantonokban élők a tartozások erősebben érintették (arányuk 12,5%, illetve 11,7% volt), mint a német- és rétoromán ajkú régiókat (6,2%).

A SILC-et kísérő felvételben a pénzhez való szemé- lyes viszony megítélése egyrészt annak a megállá- pításnak a helyeslése vagy elutasítása alapján történt, miszerint „bizonyos esetekben olyankor is megvásá- rolok dolgokat, amiket megkívánok, ha elvileg egyál- talán nem engedhetném meg ezeket magamnak”. A francia ajkú régiókban teljes mértékben azonosult a kitételrel a megkérdezettek 10%-a, míg a német ajkú- akban arányuk 4,5% és az olasz nyelvűekben 5,5% volt. Másrészt tudakolták, mekkorára becsülik a kisebb összegű fogyasztási hitelek után felszámított kamato- kat. Kiderült, hogy a francia ajkú kantonokban a meg- kérdezettek 60,2%-ának fogalma sem volt a kamatok nagyságáról; a hasonlóképpen járatlanok aránya az olasz nyelvűekben 70,9% volt, míg a német és a réto- román nyelvterületen csupán 32,8%.

A kultúra nyelvhez köthető szerepét Svájc eseté- ben más területeken végzett kutatások is igyekeztek kimutatni: volt, amelyik a munkaerőpiac ennek meg- felelő tagoltságára mutatott rá, volt, amelyik a megta- karítások alakulásának sajátosságaira. A közgazdászok

¹ Endettement. Office fédéral de la statistique. Elérhető: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/fr/home/statistiques/situation-economique-sociale-population/revenus-consommation-et-fortune/endettement.html>.

körében akadtak, akik a németül beszélő svájciak inkább liberális államfelfogásának szerepét hangsúlyozták: magukra utaltnak érezvén magukat, hajlamosabbak lehetnek növelni megtakarításaikat. Mások az időérzékelésben meglévő különbségeket gyanítják (a francia ajkúak kevésbé türelmesek) – sőt, vannak behaviorista közgazdászok, akik a jövő idő használatában a német és a francia között észlelhető eltérésekre mutatnak rá.

A szerzők a fiatalok pénzügyi szocializálódását vizsgáló kutatást végeztek, amelynek során 2015 májusában és júniusában 18–30 esztendőes fiatalokat (1390 főt) onlineinterjúk formájában kérdeztek a három, pénzzel kapcsolatos magatartási típusról. A kérdések így három téma köré csoportosultak, úgy mint: a pénz értékelése, a megtakarítási, pénzkezelési és fogyasztási gyakorlatuk, végül az adósságaikkal kapcsolatos ügyek (jellege, nagysága, indokai). Értékítéletként az első csoport a pénz hatalmi és presztízsfelfogását, a második eszközként való kezelését, a harmadik célorientált szemléletét tükrözi. A Svájcban rezidens tagokból álló minta feldolgozása során az olasz nyelvet használó kantonokban élők válaszainak súlyát 10%-kal megnövelték.

A magatartás vizsgálatához a pénzügyi etika skálájának (MES)² egyszerűsített, tíz pontból álló változatát használták, amely kognitív és viselkedési jellegű részekből állt. Az elemzés első része ismerteti a megkérdezettek megoszlását ennek a két összetevőnek az alapján, ellenőrizve egy 2001. évi tanulmánynak

azt a hipotézisét, miszerint Olaszországtól eltérően Svájcban a pénzt önmagában vett célnak, nem pedig eszköznek tekintik. A második részben megtörténik a pénzzel kapcsolatos magatartási típusok azonosítása, amit a pénzzel kapcsolatos felfogásokat a mindennapi élet megítélésének referenciakereteként meghatározva főkomponens-analízissel végeztek el (ennek folyamatos értékeit többszintű lineáris regresszióval modellezték).

Az eredmények szerint a háromféle értékítélet Svájc nyelvi régiói szerint eltérően alakult. A német ajkúakhoz képest a franciául beszélők a hatalmi-presztíz és a célorientált szemlélet túlsúlyával tűnnek ki, s a célorientált felfogást illetően az olaszt használó kantonok lakói is elmaradnak a német ajkúaktól. Ezzel együtt a vizsgálat nem igazolja, hogy a pénzhez fűződő viszonyban a nyelvi régiók bármelyikére is sajátos kulturális attitűd lenne jellemző. A szerzők ezt Polányi Károlynak *A nagy átalakulás* című művében kifejtett koncepciójával magyarázzák: meglátásuk szerint Svájc németül és olaszul beszélő régióiban a pénz kevésbé beágyazott a társadalmi közegbe, mint a francia ajkú kantonokban – a pénzzel kapcsolatosan mintha hajlamosabbak lennének annak instrumentális felfogására.

TÁRGYSZAVAK: pénzfelfogás, értékrend, személyes pénzügyek, Svájc nyelvi régiói

HOLKA LÁSZLÓ

² Thomas Li-Ping Tang: The Meaning of Money: Extension and Explanation of the Money Ethic Scale in a Sample of University Students in Taiwan. *Journal of Organizational Behavior*, 1993. 1. sz. 93–99. p.

25/2020

A bizalom meghatározó összetevői: adatok Dél-India vidéki térségeiből

Anne Hilger – Christophe Jalil Nordman: The Determinants of Trust: Evidence from Rural South India

IZA Discussion Paper Series, 2020. 13 150. sz. 1–52. p.

URL: <http://ftp.iza.org/dp13150.pdf>

A bizalom egyszerre eredménye és előfeltétele a társadalmi kapcsolatoknak, alapjukat alkotja, s ennek révén társadalmi tőkét teremt; eredhet intézményekből, és kiépülhet a kapcsolatokból: ilyenkor a társadalmi tőkéből származik. Habár a bizalom megkönnyíti a személyek közötti informális kapcsolatokat, a bizalom eredetéről és meghatározóiról csupán korlátozott ismeretekkel rendelkezünk. A kapcsolathálózatok feltehetőleg alakítják a bizalmat, ám az okozati viszonyok megállapítása eredendően endogén jellegük miatt igen nehéz: az egyének mások megbízhatóságáról alkotott vélekedését befolyásolják a bizalomról szerzett tapasztalataik, amelyek visszahatnak a személyközi viszonyokra és vélekedésekre.

A bizalom létrejöttének okozati összetevőit egyes kutatások kiélezett helyzetekben kísérelték meg tanulmányozni. A szerzők is ezt az eljárást követték, amikor megvizsgálták, milyen elemek határozták meg a bizalmat India keleten fekvő, legdélebbi államában, a 72 millió fős Tamilnáduban azt követően, hogy a központi kormány a fekete- és szürkegazdaság visszaszorítása, egyben a pénzforgalom digitalizálása és a központi bevételek növelése végett 2016. november 8-án megrázó hirtelenséggel pénzreformot rendelt el. Erőteljes sokkot keltve azonnali hatállyal bevonták az indiai rúpia legnagyobb, ötszáz és ezres címletű bankjegyeit, amelyek a készpénzállomány 86%-át adták. Mivel az indiai gazdaságban jelentős a készpénzforgalom (becslések szerint a tranzakciók 98%-a így zajlik) és mert az első két hónap folyamán korlátozták a bankjegykiadó automatákból felvehető összegek nagyságát is, komoly készpénzhiány alakult ki; a vidéki körzetek ATM-ekkel való ellátottsága szerény, ráadásul az új bankjegyeket egyenlőtlenül osztották el a bankok között. Így a foglalkoztatástól a napi pénzügyek inté-

zéséig terjedő fennakadások keletkeztek, különösen vidéken, ahol a váratlan készpénzhiányt többek közt a társas hálózatok mozgósításával lehetett áthidalni.

Az intézkedést követően került sor egy felmérésre Hálózatok, foglalkoztatottság, adósság, mobilitás és képességek felvétele Indiában (NEEMIS) elnevezéssel, amelyet egy kiterjedt nemzetközi kutatási program részeként a Puduccseri Francia Intézet irányított. A terepmunka során 2016-ban és 2017-ben két-, majd háromórás interjúkat vettek fel Tamilnádu tizenkilenc falujában, összesen 2696 egyént, 492 háztartást keresve fel. A tanulmány a felvételnél a kapcsolathálózatokra vonatkozó, nagy részletességű moduljaiból kiindulva a bennük lévő névgenerátorokkal térképezte fel a (formális és informális) személyközi kapcsolatokat – beleértve a kölcsönkéréseket és -folyósításokat éppúgy, mint a munkaalkalmak ajánlásait. A felvétel demonetizálást követő második hulláma révén a kapcsolatok kiaknázása mértékének felmérése alapján következtetni lehetett a bizalom alakulására (amikor is a gyengébb kapcsolatok felerősödése a bizalom alacsonyabb szintjével azonosítható).

A bizalom összetevőit három állítás és egy kérdés alapján közelítették meg, úgymint: „a szomszédaimban meg lehet bízni”; „az alkalmazottak között a rokonaim megbízhatóbbak, mint a többiek”; „általában bízik másokban?” Dél-India falvait a kasztok közötti erőteljes szegregáció jellemzi, az elkülönülés megnyilvánulásként a felső kasztok rendszerint a települések Ur nevet viselő részein laknak, az alsók (a dalitok) a Telepen. Ily módon a szomszédságok a kasztbeli hovatartozás és a lakók társadalmi-gazdasági státusa szempontjából homogének. A térbeli elkülönülés a kasztokon belüli kapcsolathálózatok magasabb, a kasztok közöttiek alacsonyabb szintjét eredményezi. A társadalmi szegregá-

cióból fakadóan feltételezhető a szomszédkapcsolatok magasra értékelése, amit alátámasztanak a Nemzetközi összehasonlító értékvizsgálat (WVS) 2014. évi, negyedik hullámának eredményei: a megkérdezettek csaknem 90%-a úgy nyilatkozott, bízik szomszédaiban. A foglalkoztatottságban a rokonok értékelését tisztázó állításra adott válaszok súlyát a munkaerő toborzását végzők kiterjedt tevékenysége adja, akik brigádokat szerződtenek a foglalkozások szerint elkülönülő kasztok tagjai közül: ők jelenthetik a minőségi munkavégzés garanciáját. A bizalomra vonatkozó, általános érvényű kérdés megegyezik a nemzetközi értékvizsgálat megfelelő pontjával, célja, hogy kimutassa a helyi közösség tagjain túlmutató bizalom fokát.

A válaszokat 1-től 5-pontig terjedő Likert-skálán összesítették, amelynek eredményeit Dél-India sajátosságai és az esemény (demonetizálás) jellege miatt nem vonták össze egyetlen indexben. A társaskapcsolatok sűrűsége alapján megállapítható, hogy a megkérdezetteknek átlagosan csak 15%-a használta a kapcsolatait, amelyek átlagos száma 8,22. A mintán belül a bizalom foka magas volt: a szomszédok iránti bizalom pontszáma 3,9 volt, a rokonok iránti 3,45, míg az általában vett bizalomé 3,2.

A demonetizálásnak nevezett intézkedést követő készpénzhiány okozta sok nyomán felpeszdzültek a pénzügyekkel kapcsolatos személyes kapcsolatok. Kölcsönt az esemény előtt a megkérdezettek 5, utána 11%-a adott. Kétféleképpen: vagy így szabadultak meg

a forgalomból kivont címletektől, elkerülve a beváltással járó sorban állásokat (tehetősek), vagy az elmaradt béreket pótolták hitelfelvételekkel, s az járt jobban, akinek ehhez megvolt a hálózata. Bár a kölcsönök felvétele mindkét nem képviselőinél előfordult, a mintában csupán a nők egynegyede folyamodott ehhez. A férfiak túlnyomórészt (90%-ban) férfiaktól kértek kölcsön – s a család napi betevőjéről gondoskodó nők is inkább fordultak férfiakhoz.

Megállapítható, hogy a kapcsolathálózat sűrűsége a demonetizálás nyomán megnőtt, amiből arra lehet következtetni, hogy az érintettek kapcsolataik kiterjesztése helyett inkább a meglévők fokozott kiaknázására törekedtek. A vidéki Dél-India társadalmának merev hierarchikus jellege és térbeli szegregációja miatt új kapcsolatok létesítése sokak számára megvalósíthatatlan lett volna: a hálózat méretét alapvetően a kaszt mérete határozza meg. A túlnyomórészt mezőgazdasági napszámoként dolgozó alsó kaszt tagjai (dalitok) szűkebb környezetükhöz (homogén szomszédsgukhoz) fordultak kölcsönért, vagy munkáltatóikhoz. A felsőbb kasztok heterogén közegben mozgó tagjai, akik gyakran saját birtokaikon gazdálkodnak, gyakran fordultak kölcsönért más kasztok képviselőihez is.

TÁRGYSZAVAK: társas hálózatok, bizalom, India

HOLKA LÁSZLÓ

26/2020

A használt cikkek piaca: trendek és kihívások

Yulia Hristova: The Second-Hand Goods Market: Trends and Challenges

Izvestia Journal of the Union of Scientists, 2019. 3. sz. 62–71. p.

URL: <http://su-varna.org/journal/IJUSV-ESS/2019.8.3/62-71.pdf>

A jó állapotban lévő használt cikkek mindinkább fellendülő forgalma a másodkézből értékesített áruk perspektivikus és nyereséges kereskedelmét vetíti előre – állapítja meg az írás, amely a használt cikkek cseréjének alakulását feltáró vizsgálatokat szemlézi. Előre-

bocsátja, hogy a piac jellege miatt csekély a rendelkezésre álló megbízható statisztikai felmérések száma, a meglévők vagy az egyes áruféleségekre, vagy bizonyos földrajzi területekre korlátozódnak. Így a piackutatóknak és a használt szektor szakosodott vállalatának

az adatai alapján végzett becslésekre kell támaszkodnia. Ezek alapján leszűrhető, hogy a 2010-es évek második felében előretörték az onlineplatformok, háttérbe szorítva a boltokat, garázsvásárokat, kirakodóvásárokat, aminek eredményeképpen a tranzakciós költségek olcsóbbakká váltak.

A digitális nemzedék (az 1965-ben és azt követően született X, Y és Z generáció) tagjainak fellépése, az alacsony árfekvésű, optimálisnak tartott cikkek iránti állandósult keresletükkel, a többcsatornás kereskedelem erősödését vonta maga után. Az ifjú fogyasztókat választásaik nagyobb rugalmassága, a kiválasztott cikkekkel kapcsolatos kockázatokkal szembeni közömbösség jellemzi: egy amerikai használtruha-kereskedő cég 2017. évi, kétezer főn végzett felmérése szerint ügyfeleik 33%-a az ezredfordulón született, akik ruhatárukat szakadatlanul frissítik, hajlamosak hirtelen felindulásból vásárolni, nem jellemzi őket márkahűség, és miközben alacsony árakra törekszenek, ügyelnek a környezetvédelmi szempontokra is. Ezzel a használtcikk-kereskedelem versenyre, azaz észszerű árszabásra, jól időzített leárazásokra készíti az új termékek előállítóit.¹

Az első tulajdonosok által túladdott áruk kiléptek az új termékek piacának árnyékából, olyannyira, hogy a „levetett áruk” értékesítésének bővülési üteme meghaladhatja az újak eladásának tempóját. Az értékesítések összesített éves növekedési rátáját 2018-ban az új bútoroknál 1,3 százalékponttal alacsonyabbra becsülték, mint a használtak esetében, a személygépkocsiknál 2,2 százalékpontnyi eltérést feltételeztek az új eladások hátrányára, míg a használt ruházati cikkek értékesítési értéke 7,5-szeresen haladja meg

¹ Egy gazdasági lap írása szerint Magyarországon a használt cikkek forgalma 2004/2005 és 2014 között több mint két és félszeresére emelkedett, 10,1 milliárd forintról 30 milliárd közelére nőtt, bár a kiskereskedelmen belüli részaránya nem volt jelentősnek mondható. A bővülésben az online kereskedelmi platformok játszották a főszerepet, mivel eközben a szaküzletek száma csupán kevesebb mint egyötöddel lett több. A *Napi.hu* cikke az IBM Watson Analytics elnevezésű, felhő alapú adatelemző és -vizualizáló eljárása segítségével tekintette át a KSH kiskereskedelmi adatait: https://www.napi.hu/magyar_vallalatok/a_hasznalt_cikk_es_a_cigaretta_vezeti_a_kiskereskedelmi_bovulest_hasit_az_online.603916.html. A használtruha-üzletláncok területi sajátosságait, a vásárlási szokásokat tekinti át Magyarországon a *Területi Statisztika* tanulmánya: Várnai Ibolya: A használtruha-üzletláncok területi sajátosságai és a használtruha-vásárlási szokások. *Területi Statisztika*, 2018. 3. sz. 269–301. p. Elérhető: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2018/03/ts580303.pdf>.)

az újakét; az új okostelefonok eladásainak üteme 4 százalékponttal marad el a használtakétól.

A verseny a környezetet kímélő előírásokkal párosulva az új termékek gyártóit az újrahazsnosítás módjainak kutatására, a használt cikkek felvásárlására vagy értékük beszámítására ösztönzi. A használt cikkek kereskedelme pedig a szektorra jellemző kis- és középvállalkozások számának gyarapodásával munkaalkalmakat teremthet: Olaszországban 2016-ban a használt áruk értékesítése a bruttó hazai termék (GDP) 1,1%-ával volt egyenlő. A boltokban forgalmazott, másodkézből származó termékek tekintetében ugyanabban az évben árbevételben Németország állt az élen, értékben a legcsekélyebb forgalmat Görögországban és Szlovéniában jegyezték fel.

Nyilvánvaló, hogy a használt cikkek vásárlását a fogyasztói magatartással és lélektannal lehet megmagyarázni. Az erre vonatkozó kutatások egy részének tartalomelemzése alapján a szerző a vásárlási késztetések négyféle csoportosításának előfordulását állapítja meg. A gazdasági (pénzügyi) mozgatóerők közé tartozik az alacsony ár, az alkalom az alkudozásra, a viszonteladásból várható nyereség kilátása, a termék hasznossága. A társadalmi mozgatórugók közt említhető a közösségi média hatása, a javak újraelosztása a fogyasztók között, s az, hogy a használt cikkek divatosak lettek a legkülönbözőbb társadalmi státusú egyének között. Ide sorolható még, hogy új kultúrák, új értékek megismerését teszik lehetővé. A lélektani motívumok közé kerül, hogy saját előélettel rendelkező kerül a vásárló birtokába vagy hogy felújításával egyedi darabra tehet szert, de szerepelhet a sznobizmus, a márkaimádat, miként a nosztalgia, esetleg a „kincsvadászat” is. Végül az ökológiai és újraelosztási mozgatóerők: második élet adható a termékeknek, csökkenthető a környezet terhelése, elkerülhető az új cikkek termelőinek és forgalmazóinak etikátlan és manipulatív befolyása, változatos, folyton megújuló áru-féleségek egy helyen történő elérhetősége.

A racionális fogyasztói magatartást pártoló gazdasági elméletek mellett szól, hogy kifejezetten a cikkek alacsony árát említette a használt bútorok vásárlása esetében a brit vásárlók 79%-a, a svájciak 27%-a; a használt ruháknál az olaszok 60 és Belgium lakóinak 81,1%-a – sőt, az első témába vágó 2018. évi bulgáriai felmérés tanúsága szerint a megkérdezettek 30%-a ezeket jobb minőségűnek ítélte meg, mint az új cikkeket. Az alacsonyabb ár olyankor is vonzó, amikor az újbóli eladás kilátása merül fel, mint például a márkás holminknál vagy a luxustermékeknel, és ugyanez

áll a csecsemő- és gyermekruhákra. Az internet és a közösségi média sajátos fogyasztói csoportok létrejöttéhez vezetett, bizonyos csoportoknál felerősödik a hajlam, hogy igazodjanak a környezetvédelmi megfontolásokhoz, a takarékosághoz és a megszerzett cikkek jövőbeli eladásához.

TÁRGYSZAVAK: használtcikkpiac, kiskereskedelem, fogyasztói magatartások

HOLKA LÁSZLÓ

27/2020

A fenntartható fogyasztás kiépülése felé: a használt cikkek vásárlóinak motívumai

Barbara Borusiak – Andrzej Szymkowiak – Elena Horská – Natalia Raszka – Elżbieta Żelichowska: Towards Building Sustainable Consumption: A Study of Second-Hand Buying Intentions

Sustainability, 2020. 3. sz. 875. 1–15. p.

DOI: [10.3390/su12030875](https://doi.org/10.3390/su12030875)

A környezetvédelem szempontjait is figyelembe vevő, fenntarthatónak tekintett, felelős fogyasztói magatartást a másodkézből árusított, használt cikkek vásárlóinak szociálpszichológiai jellegű vizsgálatával igyekszik megvilágítani a négy lengyel és egy szlovák szerzőből álló kollektíva tanulmánya. A nemzetközi szakirodalomhoz igazodva felelősnek azt a fogyasztót tartják, aki a javak megszerzése, használata és elhelyezése során mindenfajta káros hatás minimalizálására, egyben a társadalom javát szolgáló jótékony hatás maximalizálására törekszik. Az ehhez illeszkedő magatartásoknak három alaptípusa különböztethető meg: a fogyasztás visszafogása, az újbóli használat és az újrahasznosítás. A második esethez tartozó használt cikkek fogyasztása második életet ad újabb birtokosaiknál, így azt eredményezheti, hogy kevesebb áru kerül forgalomba, csökken az előállításához felhasznált erőforrások, valamint a hulladék mennyisége. A fenntarthatóság tágabb összefüggései között említik a szakirodalomnak azt a megállapítását, hogy mivel a globalizálódó világ életviteli mintáiban az egyének több árut vásárolnak, mint amennyit felhasználnak, hozzájárulnak a természeti erőforrások kimerüléséhez. A kedvezőt-

len hatások visszaszorítása végső soron a társadalmi jól-lét fokozását eredményezheti.

A használt cikkekkel kapcsolatos fogyasztói magatartásokat Lengyelország három városában mérték föl. Poznan, Varsó és Katowice 333 lakosát (72,9% nőt, 27,1% férfit) 2018 decemberében és 2019 januárjában online kérdőívekkel keresték meg. A megkérdezettek átlagos életkora 24,3 év volt, és 57,9%-uk úgy vélte, anyagi helyzete jó vagy nagyon jó. A kérdőív összeállításának alapját a választások vizsgálatából kinőtt, tervezett magatartás elméletének nevezett elgondolás kiterjesztett változata alkotta,¹ valamint a környezettudatos magatartás vizsgálatában használatos normaaktivációs modell (Norm Activation Model, NAM). A kétféle eljárás egyesítésével megfogalmazott kérdésekre született válaszokat egy hétfokú Likert-skálán értékelték, majd strukturális egyenletek modellezésével elemezték.

Az eredmények ismertetését megelőzően a szerzők emlékeztetnek rá, hogy a felmérés helyszínén,

¹ Theory of Planned Behavior, lásd Icek Ajzen: The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 1991. 2. sz. 179–211. p.

Lengyelországban a II. világháború után a hiánnyal is jellemezhető tervgazdaság körülményei közepette, amikor a fogyasztási cikkek kereslete meghaladta kínálatukat, a használt dolgok a kisszámú bizományi boltokat leszámítva alapvetően családtagok, ismerősök körében cseréltek gazdát; az adományboltok szintén ismeretlenek voltak. A „szocializmus” letűnését követően a használt cikket árusító boltok száma ugrásszerűen megnőtt, ám az ottani vásárlások a szegénység fogalmához kötődtek, s ezeket rendszerint az alacsony társadalmi státus kifejeződéseként könyvelték el. Újkeletű felmérések szerint az ilyen képzettársítások mind a mai napig nemcsak Lengyelországra, de Csehországra is jellemzőek. A szerzők jellegzetességként szükségesnek tartják megemlíteni, hogy Lengyelország a Hofstede-beosztás szerint az erőteljesen maszkulin országok közé tartozik,² ami ebben a felfogásban azzal jár, hogy a társadalom inkább az anyagi sikerre, mint a társaskapcsolatok minőségére orientált. A használt cikket forgalmazó kereskedelmi egységek három évtizede jelen vannak Lengyelországban, ez alatt az idő alatt kitágult az emberek használt cikkekről vallott felfogásának spektruma, a vonakodás mellett az irántuk tanúsított érdeklődés és kedvelés is feltűnt. Ez az oka, hogy a felmérést a 18 és 30 év közöttiekre szűkítették le.

Az elemzés szerint az injunktív („minek kell lennie”) és deszkriptív („mi van”) viselkedési normák közül az injunktív társadalmi normák a használt cikkek

ellen szólnak; a szerzők feltételezése szerint ennek okai a velük kapcsolatos kedvezőtlen képzettársítások – ezt igazolják a Lengyelországban és Csehországban végzett kvalitatív kutatások is. Ebből fakad, hogy a fiatal lengyel fogyasztók, akik jeleskednek a fenntartható („zöld”) áruk fogyasztásában, a használt cikketekről tartózkodóbbak. A normaaktivációs modell összetevői közül a használt cikkek vásárlásában a perszonális normák a többi változónál jóval fontosabbnak bizonyultak – még akkor is, ha a szubjektív normák gyakran ellene szólnak. A szerzők felhívják a figyelmet a mintából (nem tekinthető reprezentatívnak) és a válaszadási hajlandóságból fakadó korlátokra is (a válaszok 72,9%-a nőktől érkezett be). Emlékeztetnek rá, hogy a fogyasztói önmérsékletet vizsgáló, 2013. és 2014. évi, harminc európai országra kiterjedő felmérés eredményei szerint a túlnyomórészt materialista értékekkel jellemezhető országokban csekélyebb a valószínűsége a környezettudatos felfogásoknak és a környezetbarát magatartásnak.

TÁRGYSZAVAK: használt cikkek vásárlása, környezettudatos magatartás, fenntartható fejlődés, Lengyelország

HOLKA LÁSZLÓ

² Gerard Hendrik Hofstede (1928–2020) holland szociálpszichológus a kultúra hat dimenziójának megalkotásával kísérlete meg besorolni többek közt a nemzeteket is, ezek egyike a maszkulin-feminin felosztás, lásd Geert Hofstede – Gert Jan Hofstede: *Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere*. Pécs, 2008, VHE Kft. Elérhető: <https://www.hofstede-insights.com/product/compare-countries/>.